

MENSENKINDEREN

tijdschrift voor en over jenaplanonderwijs

RUIMTE

- schoolwoonkamer
- speelplein
- schooltuin

VEILIG EN UITDAGEND..... 1 *Felix Meijer*

RUIMTE

Een thematische kern over het gebruik van de ruimte in een jenaplanschool met aandacht voor de schoolwoonkamer, het schoolgebouw, het speelplein en de schooltuin.

RUIMTE ALS KWALITEIT 2 *Kees Both*

Een inleidend artikel over de inrichting van de ruimte in en buiten een jenaplanschool, gezien vanuit de visie van traditionele onderwijsvernieuwers als Petersen en Freinet en de huidige omgevingspsychologen.

EEN KIJKJE IN DE KEUKEN..... 5 *Carolyn Nagtzaam en Anite van Oijen*

Een fotoreportage over de basisinrichting van een onderbouwlokaal van een jenaplanschool.

LOKAAL OF SCHOOLWOONKAMER? 8 *Felix Meijer*

In dit artikel wordt beschreven wat Petersen bedoeld heeft met de inrichting en het beheer van de schoolwoonkamer en wat dat nu voor ons nog kan betekenen.

DE RUIMTE IN ONZE NIEUWE SCHOOL ... 10 *Marc Coolen*

Verslag van het bouwproces van een nieuwe jenaplanschool.

EEN NATUURSPLEIN..... 8 *Tsjikke Dijkstra*

Het ontstaan van een speelplein met natuurlijke materialen en vele speelmogelijkheden.

EEN UITNODIGEND SPEELPLEIN..... 16 *Sylvia Schipper*

Het ontstaan van een plein met vele speelmogelijkheden, maar net even anders.

HET GEBRUIK VAN DE RUIMTE OM JE HEEN 18 *Elise van Kessel*

Aan de hand van een prentenboek trekken de kinderen de natuur in de omgeving van de school in.

MET DE HANDEN IN DE AARDE 21 *Kees Both*

Een portret van de ontwikkeling en de huidige praktijk van het tuinieren met kinderen in de schooltuin van een jenaplanschool.

UITZICHT 24 *Kees Both*

Tuinieren met kinderen

EEN EDUCATIEVE SCHOOLTUIN 25 *Gerard Dijkman*

Een artikel over de aanleg en het gebruik van een schooltuin bij een jenaplanschool, waarbij een relatie wordt gelegd met kunstzinnige vorming en internationalisering.

SIGNALEMENTEN 27 *Felix Meijer*

Recensies over boeken met als thema Ruimte.

NATUUROBSERVATIE IN DE STAMGROEP VAN HANS WOLFF..... 29 *Dick Schermer*

Een verzameling citaten over het werken in de natuur door de stamgroep van Hans Wolff, de eerste groepsleider, rond 1924 in Jena.

RUBRIEKEN

MIJN KIJK OP 30 *Jaap Nelisse*

De kernkwaliteiten van het Jenaplan: relatie van het kind met de wereld.

25 JAAR MENSENKINDEREN 31

Een terug- en vooruitblik.

JE-NA AAN 'T HART 33

Een rubriek van en voor de lezer.

UITNEEMBARE BIJLAGE

Een doekatern over het inrichten van en werken in de schooltuin.

Renny Visser, Carolien van Driel en Klaas Dijkhuis

...EN 'DE MOEDER VAN' OP DE ACHTERZIJDE

RUIMTE

Om zich te kunnen ontwikkelen hebben kinderen ruimte nodig. Die ruimte moet dan zo ingericht worden dat kinderen zich kunnen bewegen, samen kunnen spelen en werken, grenzen en structuur kunnen ervaren en zelfstandig aan de slag kunnen gaan. Kortom, er moet tegemoet gekomen worden aan de basisbehoeften van kinderen.

In deze Mensenkinderen is ruimte, zowel binnen als buiten, het thema. De inrichting, het gebruik en ook het beheer van schoolwoonkamers, het schoolgebouw, het speelplein en de schooltuin komen in verschillende artikelen aan bod.

Met name over de inrichting van de schoolwoonkamers wordt de laatste tijd wereldwijd veel onderzoek gedaan. Uit een onderzoek van Philips op een basisschool in het Brabantse Wintelre bijvoorbeeld blijkt dat aangepast licht in een schoolwoonkamer tot bijna vijftien procent meer concentratie bij kinderen oplevert. Uit een Brits onderzoek is gebleken dat kinderen beter presteren als er veel planten in een klas staan. Planten zorgen voor zuurstof en zijn daarom het goedkoopste middel tegen het 'sick building syndrome' dat vermoeidheid, onoplettendheid en hoofdpijn tot gevolg heeft en vaak voorkomt in kantoorruimtes en naar alle waarschijnlijkheid ook in schoolwoonkamers.

Uit weer een ander onderzoek blijkt dat kinderen beter opletten als het kooldioxidegehalte op een niveau ligt van één op duizend. In een volle schoolwoonkamer ligt dat gehalte soms wel vijf keer zo hoog. Basisschoolkinderen zitten bovendien dichter op elkaar dan kantoor mensen, waardoor zij gemiddeld ook nog vijf keer minder lucht tot hun beschikking hebben.

In dit nummer worden de basisinrichting van een onderbouwlokaal en een nieuw schoolgebouw getoond als voorbeelden van een gezonde en uitdagende leeromgeving.

Veiligheid en de mate waarin een inrichting uitdagend is voor kinderen spelen ook een rol bij inrichting van verschillende ruimtes. Wanneer je uitgaat van de veiligheidseisen van brandweer, politie, arbodiensten, verzekeringen en gemeenten lijkt er bijna niets meer mogelijk.

Wanneer je echter vanuit het perspectief van kinderen kijkt naar de inrichting van de ruimte, dan zijn de grondkrachten, die door Else Petersen zijn benoemd, nog steeds actueel en richtinggevend: kinderen hebben behoefte aan beweging, samen zijn, leiding en zelfstandigheid.

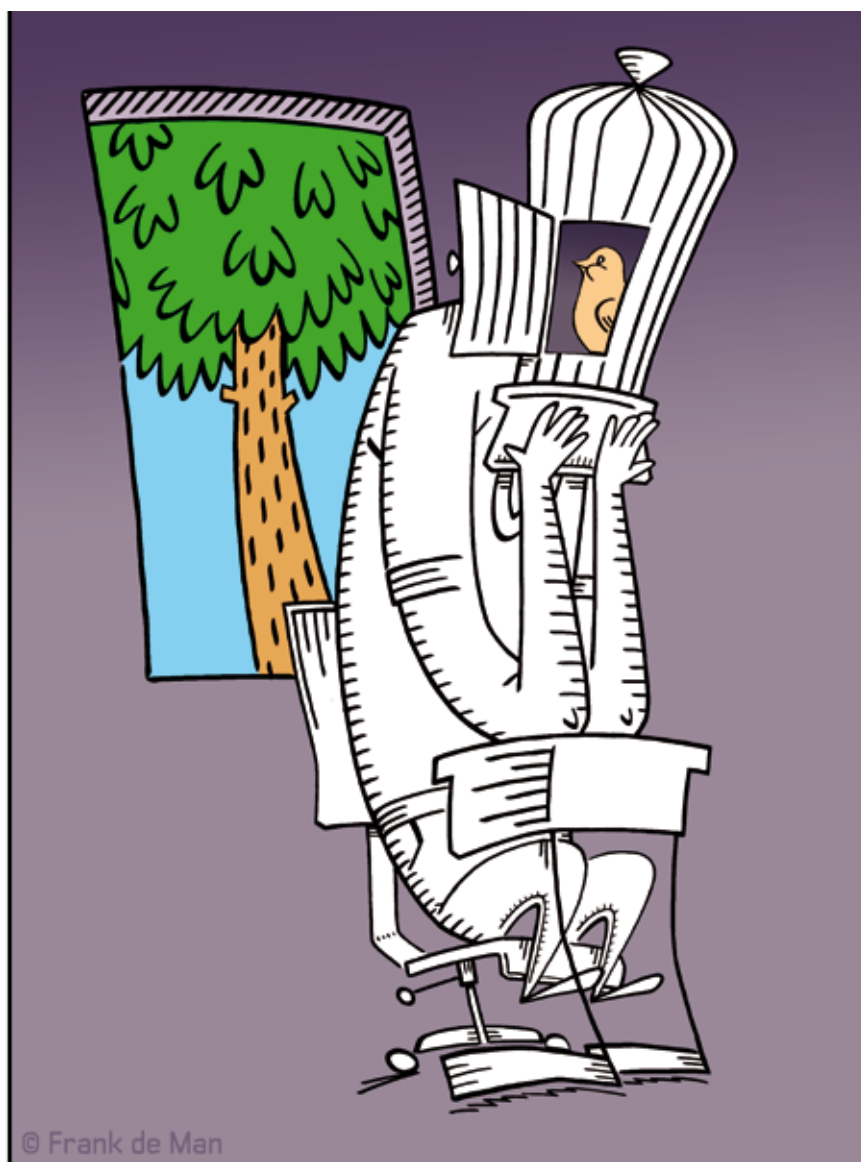
Als je uitgaat van deze basisbehoeften van kinderen dan worden ruimtes in en om de school waarschijnlijk anders ingericht dan nu het geval is. Kies je voor speeltoestellen die aan alle veiligheidsnormen voldoen of voor een misschien iets minder veilige inrichting met natuurlijke materialen? Vermijd je alle risico's op gevaar of mogen kinderen voetballen, in bomen klimmen, zich verstoppertje spelen, in de bosjes en op skates rijden?

In dit nummer zijn diverse voorbeelden opgenomen van speelpleinen met veel speelmogelijkheden en gemaakt van natuurlijke materialen. Ook is er aandacht voor het inrichten van een schooltuin.

Uitdaging en risico's zijn onlosmakelijk verbonden aan boeiend kinderspel en ontwikkeling. Kinderen moeten de mogelijkheid krijgen om zelf risico's in te schatten en daarmee om te gaan. Een weloverwogen ingerichte schoolomgeving biedt hier prachtige oefenmogelijkheden voor.

Allerlei onderzoeken leveren ongetwijfeld ideeën over de ideale schoolomgeving, maar misschien kunnen we met een dosis gezond verstand en betrokkenheid bij kinderen een heel eind komen. Zo blijkt uit alle artikelen dat de inbreng van kinderen bij de inrichting en het beheer van de eigen omgeving essentieel is. Geef kinderen de ruimte, zodat er ook ruimte in hun hoofd ontstaat.

Ik wens u veel plezier met het lezen van dit nummer met artikelen over 'ruimte' die ideeën en ondersteuning bieden voor een veilige en uitdagende leeromgeving.

RUIMTE ALS KWALITEIT

KEES BOTH

Als het over 'ruimte' gaat zijn twee vragen belangrijk: 'Wat doet de ruimte met ons?' en 'Wat doen wij met de ruimte?' En die twee vragen hangen samen. Bij het vormgeven van de ruimte zullen we ons zoveel mogelijk bewust moeten zijn van het effect van de zo vormgegeven ruimte op kinderen en volwassenen.

De Britse staatsman Winston Churchill drukte het als volgt uit: 'Eerst maken wij de gebouwen en voorts maken de gebouwen ons'. Dat geldt overigens niet alleen voor gebouwen, maar ook voor buitenruimtes. 'Traditionele

onderwijsvernieuwers' als Montessori, Freinet; Steiner en Petersen wisten dat al (verwijzing naar de titels in de lijst van 'bronnen'-1). Eigentijds onderzoek, met name door omgevingspsychologen, wijst in dezelfde richting.

Vierkante en kubieke meters

Er kan onderscheid gemaakt worden tussen de meetkundige en de beleefde ruimte (2 en 3). De hierboven geciteerde opmerking van Churchill ging over de beleefde ruimte en niet over de hoeveelheid vierkante en kubieke meters. Die laatste zijn zeker belangrijk bij schoolgebouwen en hun buitenruimte. Kinderen hebben ruimte nodig, werkruimte en ruimte om zich te bewegen (4). Er is wel opgemerkt dat als je dezelfde normen hanteert voor groepsruimten in scholen als die welke gelden voor kantoorruimten voor volwassenen, veel groepslokalen in scholen direct afgekeurd zouden worden. Per kind zijn daar veel minder vierkante meters beschikbaar dan in de meeste kantoren per volwassene. In vernieuwingscholen worden mede daarom ook gangen en andere ruimten in het schoolgebouw

benut voor zelfstandig werken van de kinderen. Ook kan de oppervlakte vergroot worden door het maken van vides ('zoldertjes')(5). Bij nieuwbouw en het verbouwen van een school is het een hele puzzel om binnen de gestelde normen er - pedagogisch gezien - zoveel mogelijk van te maken.

Stille taal

Beleefde ruimte gaat over de stemming die ruimten oproepen en het gedrag dat zij uitlokken. Of een ruimte bijvoorbeeld ervaren wordt als 'vriendelijk' en 'uitnodigend' of als 'beklemmend' en 'kil'. Of je je daar verloren voelt of geborgen, uitgedaagd wordt tot bewegen of juist uitgenodigd tot verstillen, je gespannen of ontspannen voelt. Die beleving gaat samen met lichamelijke reacties, zoals een grotere of geringere spierspanning. Zelfs het evenwichtsorgaan lijkt een rol te spelen in de beleving van een ruimte als 'evenwichtig' of niet. Bij drukke, volle ruimtes 'raak je uit balans'. Omdat wij lijfelijke wezens zijn beïnvloedt de ruimte ons voelen en handelen meer dan we ons bewust zijn. Er wordt dan ook wel gesproken over de 'stille taal' van de ruimte.

De kwaliteit van plaatsen en de ervaringen die verbonden zijn met plaatsen zijn van invloed op hoe kinderen als persoon zichzelf leren zien, de ontwikkeling van hun identiteit. Plaatsen kleuren ervaringen en omgekeerd. In ons levensverhaal, zoals we ons dat herinneren, spelen de ruimten waarin zich dat afspeelde een belangrijke rol. De stille taal van de ruimte van de school drukt ook pedagogische waarden uit. In de lagere school die ik bezocht waren de vensterbanken zo hoog dat je, zittend op je

werkplek, niet naar buiten kon kijken. Dat drukt uit dat onderwijs iets is dat binnen plaatsvindt en niet of nauwelijks verbonden is met het leven 'daarbuiten'. Kinderen kunnen als er gericht naar gevraagd wordt dergelijke tekens uitstekend 'lezen' (6). Zo is een groot open tegelplein een ideaal speelterrein voor grote kinderen, met name jongens, die in hun bewegingsspel daar vaak domineren, ten koste van de kleinere kinderen en kinderen die andersoortige dingen willen doen. Als mogelijkheden voor dat laatste ontbreken is de impliciete boodschap: 'Hier heerst het recht van de sterkste'. En als je bijvoorbeeld een school binnengaat en van alle kanten blikken de beeldschermen van computers je tegemoet en er is in het gebouw en op het schoolterrein nauwelijks iets te vinden dat duidt op gerichte aandacht voor natuur, dan zegt dat veel over de opvattingen van de school over de werkelijkheid en over wat leren is.

Een milieu- en natuurvriendelijke vormgeving van schoolgebouw en schoolterrein geeft ook een boodschap af. Bijvoorbeeld bij de verwarming worden warmtewisselaars gebruikt en wordt zo veel energie bespaard, elektriciteit komt van zonnecellen, regenwater van het dak verdwijnt, niet in het riool maar wordt geïnfiltreerd in het schoolterrein en dat water kan ook gebruikt worden als speelwater (7), wanneer het schoolterrein op een natuurrijke wijze ingericht is. Dergelijke ruimtelijke maatregelen verlenen een hoge mate van geloofwaardigheid aan mooie principes over de zorg voor natuur en milieu en onderwijsactiviteiten op dat gebied. Een vorm van 'practice what you preach'.

Spanningsvelden

Bij het vormgeven van de ruimte van de school gaat het om spanningsvelden tussen:

- vertrouwdheid (voorspelbaarheid, veiligheid, zekerheid) versus nieuwheid (het vreemde, onverwachte, onzekere, toevallige);
- het eenvoudige, overzichtelijke, sterk gestructureerde versus complexiteit en openheid.

Voor een gezonde ontwikkeling zijn beide polen in deze spanningsvelden van belang. Kinderen hebben zowel behoefte aan geborgenheid en structuur als aan het nieuwe, onbekende en complexe dat uitdaagt

tot exploratie. Afhankelijk van ontwikkelingsfase en persoonlijke kenmerken van een kind zal de nadruk in deze spanningsvelden liggen op de ene of de andere pool. Bij jonge kinderen in het algemeen meer op structuur en eenvoud. Hetzelfde geldt bijvoorbeeld voor kinderen die van zichzelf meer of minder structuur hebben. Maar altijd moet de andere pool meebedenkt worden, bijvoorbeeld hoe je een onzeker kind kan leren omgaan met openheid in taken en ruimte.

Vertaald in de vormgeving van de ruimte betekent dit:

- *Niet alles flexibel maken.* Basisschoolkinderen hebben een 'eigen ruimte' voor een 'eigen' groep' nodig, die zij tot iets van zichzelf kunnen maken, waar ze 'thuis' zijn, die 'hun' ruimte is.
- De dingen in de ruimte een *heldere structuur* geven, als basis voor exploratie: bijvoorbeeld niet overal kaarten van landen, provincies, etc. ophangen, maar de kaarten bij elkaar, hoeken met een duidelijke

eigen functie, gemarkeerd door bijvoorbeeld een bepaalde kleur, materialen voor werk en spel goed geordend in open kasten. Uit onderzoek bij jonge kinderen blijkt bijvoorbeeld dat binnen goed gestructureerde ruimten kinderen meer complexe taken kiezen en kunnen uitvoeren.

- Regelmatig zorgen voor *voldoende nieuwe impulsen*, binnen het eigen lokaal, maar ook in gespecialiseerde ruimten - 'ateliers' - binnen en buiten het gebouw. Inclusief af en toe 'alles op zijn kop zetten' en de ruimte zoveel mogelijk samen met de kinderen thematisch inrichten met het oog op een project.

- Zorgen voor *plekken met veel openheid*, die een beroep doen op de creativiteit van de kinderen. Dat kan door een natuurrijke buitenruimte te ontwikkelen, waar veel 'losse materialen' voorhanden zijn, die per definitie op zeer veel manieren te gebruiken zijn (8). Natuur 'levert' sowieso vertrouwdheid en geborgenheid, met name in de herhaling van de seizoenen en tevens het openen en onverwachte.

- In nauw overleg *met de kinderen de ruimte veranderen en regels voor gebruik en beheer* formuleren, handhaven en evalueren. Psychologisch gezien is actieve betrokkenheid en 'ownership' bij kinderen zowel als volwassenen van groot belang voor een positieve relatie met de ruimten waarin ze leven en werken.

- *Kleur is een heel belangrijk aspect.* Warme kleuren leiden tot een verhoogde bloeddruk en spieractiviteit, koele kleuren hebben het tegengestelde effect. Met name met het gebruik van rood moet voorzichtig omgegaan worden, zeker met combinaties van tinten rood, dat wordt al gauw 'te druk'. Het gebruik van achtergrondkleuren als gebroken wit of heel zachtgeel – geeft mogelijkheden om geprononceerd gekleurde dingen goed uit te laten komen zonder dat het 'te opwindend' wordt. Het gebruik van aan de natuur ontleende kleuren schept een ontspannen atmosfeer. De (kleuren van) bloemen op het schoolterrein 'lezen' kinderen als een teken van extra zorg voor hen en voor 'leven', zeker als die bloemen ook nog eens vlinders aantrekken.

- In de school, binnen en buiten, zorgen voor *plekken waar kinderen zich kunnen terugtrekken*, alleen of in kleine groepen. Om na te denken, 'bij te komen', te kletsen, te lezen, te genieten. Petersen noemde dergelijke vormen van informeel leren 'Zwischenlernen' en kende daaraan een hoge waarde toe.

Zorg en ruimte

De ruimte en dan in het bijzonder levend 'groen' kan een belangrijke bondgenoot zijn bij de zorgverbreding in de school (9). Een begrip uit de milieupsychologie dat hier van toepassing is, is 'aandachtsherstel'. Daarbij worden twee vormen van aandacht onderscheiden:

- Geconcentreerde aandacht, waarbij het veel psychische energie kost om die lange tijd vast te houden. Deze aandacht leidt dan ook tot mentale vermoeidheid.

- Onwillekeurige aandacht, waarvoor je geen moeite hoeft te doen, waarbij dingen zelf de aandacht trekken. Zoals dieren, die er 'gewoon' en 'opeens' zijn, water, bloemen, bomen, bewegende dingen. Daarbij kun je mentaal uitrusten van geconcentreerde aandacht. Omgevingspsychologen hebben aangetoond dat natuur hierbij een dominante plaats inneemt. Het aanwezig zijn in een natuurlijke omgeving en zelfs al het kijken ernaar vanuit gebouwen en naar afbeeldingen van natuur, leidt tot aandachtsherstel en verbetert de stemming al. Laat staan het wandelen, spelen en werken in het groen. Er is aangetoond dat als kinderen met de diagnose ADHD dagelijks twintig minuten in een natuurlijke omgeving zijn met veel minder medicijnen toekunnen.

Binnen en buiten het gebouw levert de aanwezigheid van veel planten en zo mogelijk ook dieren die verzorgd moeten worden daar een bijdrage aan. Het schoolterrein wordt verrijkt met natuurlijke elementen, als natuurlijk speel- en leerlandschap. Visuele verbindingen tussen binnen en buiten kunnen al helpen: het van binnenuit goed zicht hebben op het groen, een verhoogde border, e.d. Het daadwerkelijk buiten zijn in een natuurlijke omgeving, met bloemen, bomen en struiken, water, heeft helemaal een ontspannende werking op kinderen, maakt hen daardoor ook open voor het leren. Ook en zelfs grote natuurfoto's binnen hebben – zij het in mindere mate – deze positieve invloed.

Binnen moeten er werkplekken zijn voor kinderen die snel afgeleid worden, c.q. een prikkelarme werkomgeving nodig hebben. Ook daarbij kan 'groen' helpen.

Sociaal klimaat

In het verlengde van het voorgaande punt is in verschillende onderzoeken aangetoond dat een *natuurlijke speelomgeving bijdraagt aan een positief sociaal klimaat* op school. In een verslag van tien jaar ervaring met en onderzoek naar de invloed van een schoolnatuurtuin wordt gemeld: *'Centraal gegeven in de ontwikkeling van een coöperatieve cultuur in en door onze Tuin was het stimuleren van positieve, coöperatieve attitudes onder de kinderen. Dramatisch spel waartoe de Tuin volop uitnodigde was daarvoor een belangrijk voertuig. De Tuin liet overtuigend zien dat een zeer divers landschap de integratie bevoor-*

derde van verschillende typen kinderen.... Kinderen met verschillende etnische achtergronden; leeftijden, begaafdheden en persoonlijkheden speelden meer samen. De indrukwekkendste maat daarvoor, door de kinderen zelf opgemerkt en herhaaldelijk genoemd, was het verminderen van kibbelen, treiteren en 'echt vechten'. De aanwezigheid van vele plekjes ('niches') waar je alleen of met groepjes kinderen kunt spelen of mijmeren draagt daaraan bij, naast de algemene bijdrage van natuur aan ontspanning.

- Aandacht geven aan *andere zintuigen dan alleen zien*. Zoals de tastzin, door naast harde ook zachte oppervlakken te hebben, bijvoorbeeld kledjes op de tafels. En buiten geuren van bloemen en de bladeren van kruidachtigen, een bloeiende lindeboom of acacia.

Kees Both is onderwijs- en natuurpedagoog, oud-landelijk medewerker Jenaplan

In de map 'Groeien en bloeien' is een uitgebreid hoofdstuk opgenomen over de ruimte in een jenaplanschool, geschreven

door Kees Both

Fotografie: Springzaad en Felix Meijer

Bronnen

- (1) Both, K. (2006), *De ruimte van de school: Montessori, Steiner, Freinet en Petersen. Mensenkinderen, september*, p. 18-20
- (2) Both, K. (red.) (1992), *Ruimte en Jenaplanschool – een reader ten behoeve van wereldoriëntatie. Hoevelaken: CPS*
- (3) Both, K. (1996), *Leerlijn Ruimte. In: Bouwmeester, Tj., K. Bleijerveld & K. Both (red.), Wereldoriëntatie Jenaplan – Algemene Map. Enschede/ Zutphen: SLO & NJPV*
- (4) Both, K. (2007), *Ruimte voor bewegen. De Wereld van het Jonge Kind, september*, p. 14-17 *
- (5) Winters, H. (1996), *Zoldertjes. Mensenkinderen, januari*, p. 58-62
- (6) Both, K. (2004), *Kinderen lezen het schoolterrein. De Wereld van het Jonge Kind, februari*, p. 162-165
- (7) Both, K. (2007), *Spelen met water & Speelwater bij school. De Wereld van het Jonge Kind, april (p. 250-253) en mei (p. 268-271) **
- (8) Both, K. (2008), *Buitenspel met losse dingen. De Wereld van het Jonge Kind, mei*, p. 264-267 *
- (9) Both, K. (2007), *Natuur als bondgenoot bij zorgverbreding. De Wereld van het Jonge Kind, maart*, p. 218-221 *

De met een sterretje gemerkte titels zijn te downloaden van www.springzaad.nl/literatuur

EEN KIJKE IN DE KEUKEN...

CAROLYN NAGTZAAM EN ANITE VAN OIJEN

In dit artikel is de basisinrichting van een schoolwoonkamer van een onderbouwgroep van jenaplanschool Antonius Abt te Engelen te zien. In een van de volgende afleveringen van Mensenkinderen zal hetzelfde lokaal te zien zijn tijdens een project.

Voorraanzicht jenaplanschool Antonius Abt Engelen

Centraal in de groep staat in de vaste kring de toverboom. De boom past zich aan elk thema aan.

Pippe, de logeerbeer, mag iedere dag bij een kind uit de groep logeren. Hij heeft een rugzakje met een boekje waarin al zijn avonturen beschreven worden (door ouder en kind). De stoel waarop hij zit is onze 'Maanstoel'. Een heel bijzondere stoel waarop je mag zitten wanneer je

jarig bent, getroost moet worden, als je Pippe thuis hebt gehad of als je te gast bent. Aan de stoel hangt een hangmatje waarin ons troostpopje 'Lunaploppje' ligt.

De kalender waarop alle bijzondere gebeurtenissen en activiteiten komen te staan. Lees/schrijf en wiskundige vaardigheden komen veelvuldig aan bod.

Deze kinderen zitten in onze groep

Als je jarig bent kan iedereen dat zien. Je foto hangt in deze lijst en de lampjes branden.

Op de kast uitdeel- en afmaakmandjes.

Het planbord waarbij kinderen zelfstandig een keus kunnen maken welke activiteit ze willen gaan doen.

De huishoek met huiskamer en keuken en op het zoldertje de slaapkamer.

Uiteraard een goed gevulde koelkast in de keuken.

Een kijkje in de huiskamer.

Een krantenbak gevuld met kranten, reclamefolders, telefoonboek om kinderen uit te dagen tot lees-, reken- en schrijfactiviteiten.

De porseleinkast met echt servies!

De ontdekhoek voor reken/wiskunde activiteiten.

Grote potten gevuld met allerlei materialen om volop mee te experimenteren.

Materialenkast met cijfers, vergrootglazen, spiegels, linialen, stempels, geld enz. Alles te combineren met de materialen uit de potten.

Lichtbakken om nog gerichter te kunnen kijken.

Lege wisselhoek.
Wordt voor elk thema
betekenisvol ingericht

Lees-, schrijf-,
luisteratelier

Themaboeken uit de boekenbakken worden voorgelezen aan de
voorleesberen.

↓ Overzichtsfoto hoek expressieactiviteiten.

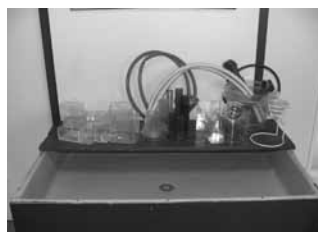

← Verhalen tv
en themakast
In de verhalen
tv ligt een
themaprenten-
boek met
vingerpoppetjes
en attributen.

In de themakast staan alleen ontwikkelings-
materialen die bij het thema horen.

Zand/watertafel. Deze wordt per
thema functioneel ingericht

Theaterhoek

Overheadprojector: 'de toverlamp'.

Om alle details waar te kunnen nemen.

Thema-activiteiten op de computer.

↑ Clusteroverzicht. Deze ruimte wordt gebruikt
door OB, MB en BB (van elk één stamgroep).

De inrichting is afgestemd op alle groepen:

bouwhoek, zand/watertafel, mooie-spuiletjes-kast,
tentoonstellingslijsten, prikboards met ouderinfo,
wo-tafel, computer, theaterhoek, teken/verfbord.

← Bouwhoek ... met echte stenen.

Allerlei echte bouwmaterialen zichtbaar
gerangschikt.

← Mooie-spuiletjes-kast met spulletjes waar we
trots op zijn. In de kast staan onze geheime-dingen-
doosjes (verboden in te kijken door anderen!).

Anite van Oijen en Carolyn Nagtzaam
zijn onderwijskundig schoolleider
en onderbouwgroepsleider van
jenaplanschool Antonius Abt te Engelen.

LOKAAL OF SCHOOLWOONKAMER?

FELIX MEIJER

In de jenaplanopleiding vormt de inrichting van de school en de lokalen afzonderlijk een vast onderdeel in het programma. Iedereen is het er dan altijd over eens dat een lokaal schoon, opgeruimd en de inrichting uitdagend moet zijn, zodat het een leerrijke omgeving voor kinderen is. Toch wordt ieder lokaal anders ingericht. In dit artikel wordt een overzicht gegeven van informatie over de groepsruimtes in jenaplanscholen.

Schoolwoonkamer

Petersen sprak niet van een lokaal, maar van een schoolwoonkamer, omdat hij wilde dat kinderen zich er thuis voelden, zodat ze er konden samenleven en –werken als in een gezin. Door mee te denken en te beslissen over de inrichting werden ze ook samen verantwoordelijk voor de inrichting en het beheer van hun groepsruimte.

Petersen sprak van de pedagogiek van de ruimte, waarbij de bewust ingerichte omgeving een rol speelt in de vormende waarde voor de sociaal-emotionele en morele ontwikkeling van kinderen. De keuze voor tafelgroepen stimuleert de sociale ontwikkeling. Samen de tafelgroep en de schoolwoonkamer inrichten en opruimen vraagt om samenwerking en verantwoordelijkheid en roept verbondenheid op met de anderen en het andere.

Een schoolwoonkamer moet niet slechts als lokaal gezien worden, waar kinderen praten, spelen werken en vieren. Het biedt juist mogelijkheden om verantwoordelijkheid en verbondenheid bij kinderen te stimuleren.

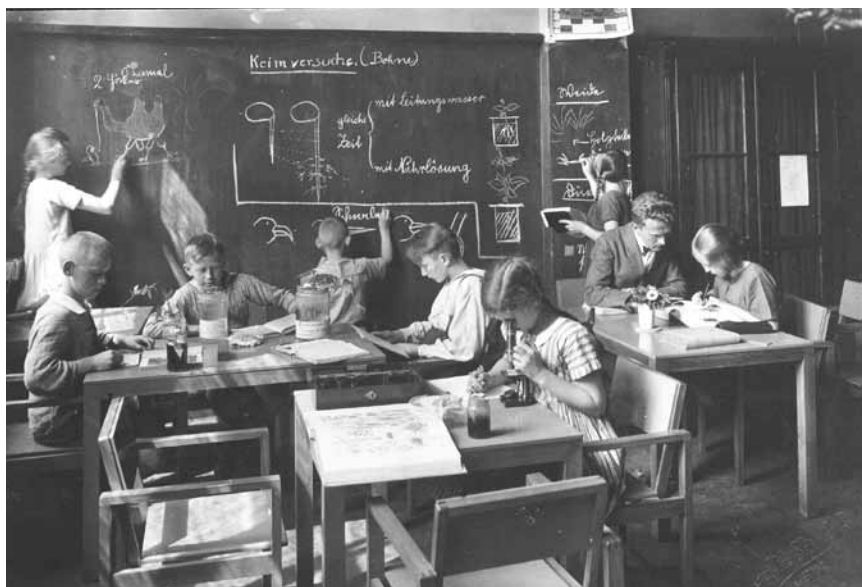
Kinderen krijgen innerlijk vooral een sterke band met het lokaal door alles wat ze daar van zichzelf aan waardevolle kleine en grote schatten mogen neerzetten.

uit Peter Petersen – Het Kleine Jenaplan, p. 39

Dat is niet van mij

In de praktijk blijkt het samen verantwoordelijk zijn voor de inrichting en het beheer niet altijd gemakkelijk. Veel groepsleiders klagen erover dat kinderen slecht opruimen en helemaal 'als het hun rommel niet is'. Dit kan iets zeggen over de betrokkenheid van kinderen bij hun schoolwoonkamer. In het boek 'De basisschool als oefenplaats voor wereldburgers'(1) wordt de mate waarin kinderen participeren onderverdeeld in vijf niveaus van betrokkenheid. Hoe meer betrokken de kinderen zijn, des te duurzamer is de opbrengst van het leren en des te flexibeler kunnen ze wat ze geleerd hebben in andere situaties toepassen. De vijf niveaus van participatie zijn:

- **Vertegenwoordigd:** de kinderen zijn uitvoerder. (bijvoorbeeld bij het opruimen van de groep volgens een roulatiesysteem).
- **Geraadpleegd:** de kinderen zijn bij de inrichting en het beheer van het lokaal betrokken en hebben enige invloed. Ze hebben een uitvoerende rol. (De kinderen mogen bijvoorbeeld suggesties geven over de samenstelling van tafelgroepen of het verdelen van de huishoudelijke taakjes; de groepsleider beslist).

- **Actief betrokken:** de kinderen worden in alle fasen geïnformeerd en actief betrokken en kunnen daardoor ook enige sturing uitoefenen. De groepsleider beslist. (Bijvoorbeeld bij het samen inrichten van een hoek tijdens een project).
- **Mede-eigenaar:** de kinderen zijn in alle fasen mede-eigenaar en samen met de groepsleider verantwoordelijk voor het resultaat. (Bijvoorbeeld bij het zelf samenstellen van nieuwe tafelgroepen).
- **Eigenaar:** ieder kind zelf verantwoordelijk.

Deze indeling zou de lezer kunnen helpen om te kijken naar de participatie van kinderen bij het inrichten en beheer van de schoolwoonkamer.

Kenmerken

In de map 'Groeien en bloeien'(2) zet Kees Both een aantal zaken op een rijtje over het gebruik van de ruimte in de school, gebaseerd op de ideeën van Petersen die nog steeds voor ons van belang zijn. Hieronder staat een selectie die betrekking heeft op de schoolwoonkamer:

- Kinderen participeren in de vormgeving, inrichting en het beheer van de ruimte en dan niet alleen in de uitvoering, maar ook in de planning (zelfbeheer).
- Er is in de ruimte een evenwicht tussen uitdaging tot exploratie en structuur. Chaos en 'rommel' worden bestreden en voorkomen.
- De ruimte van de school en daarbinnen in het bijzonder de schoolwoonkamer vormt een thuis voor de kinderen. De kinderen kunnen het ook tot hun ruimte maken. Dit karakter als thuisbasis van de stamgroepen veronderstelt ook dat er grenzen zijn aan het medegebruik buiten schooltijd door anderen.

- Het zich vrij kunnen bewegen door de kinderen is belangrijk voor hun welbevinden. Deze vrijheid heeft zijn plaats binnen de door de groep gestelde gedragsregels.
- Er zijn geen absoluut vaste plaatsen van kinderen, maar er is flexibiliteit in de inrichting van de ruimte, naar gelang verschillende typen situaties dat vereisen.
- Het leren over de ruimte, het zich bewust worden van kleuren, structuren en dingen, is van belang in samenhang met het eerste en derde punt.
- Er is een levendige relatie tussen 'binnen' (in het schoolgebouw) en 'buiten' (tuin op het schoolterrein en verder weg liggende natuur).

Hij stelt daar tevens een aantal vragen bij over de schoolwoonkamer:

- Hebben de kinderen een actieve inbreng bij het vormgeven van en de zorg voor de ruimte, met name de schoolwoonkamer? Is het werkelijk hun ruimte?.
- Is er sprake van zelfbeheer, waarbij het groepsoverleg (of, in Freinettermen, de klassenvergadering) een belangrijke rol speelt? Worden leef- en werkregels samen vastgesteld, gehandhaafd en geëvalueerd?
- Heeft elke schoolwoonkamer een eigen karakter, dat de wensen en het werk van de 'bewoners' weerspiegelt?
- Nodigt de schoolwoonkamer uit tot dingen samen doen (zitjes, hoekjes, zoldertjes, ronde tafels)?
- Wordt er ook geoefend in sociaal gedrag in lokaal, zoals rustig bewegen en zachtjes overleggen?
- Is er sprake van een rijke visuele communicatie: teksten, tekeningen, werkstukken, verslagen, uitstallingen, etc.?
- Is het zichtbaar aan welk thema's kinderen werken?

In een volgend nummer van Mensenkinderen maken we graag ruimte voor een fotoreportage over de veranderingen die u samen met uw kinderen in hun schoolwoonkamer heeft aangebracht.

*Felix Meijer is jenaplandeskundige van SYNEGO en
hoofdredeacteur van Mensenkinderen*

Noten

1. *De wereld wordt kleiner als je groter wordt* F. Prior en G. Walraven, NCDO/APS, 2009, ISBN 9789074612135
2. *Groeien en bloeien, hoofdstuk 6.5 Ruimte als kwaliteit*, pag. 5–7, K. Both, NIPV, Zutphen, 2010
3. *De Rozentuin*, K. Both, J. Meijer, H. Veneman, NIPV

Kijkwijzer

Ik sluit dit overzicht met een kijkwijzer uit 'De Rozentuin'(3) en hoop de lezer hiermee uit te dagen om zijn eigen schoolwoonkamer eens onder de loep te nemen.

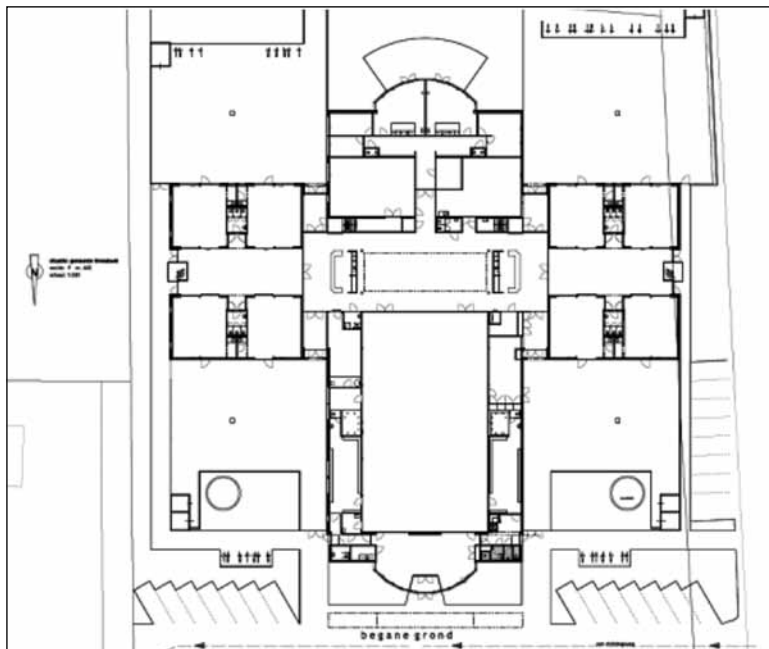
In een ideale schoolwoonkamer...

- worden kinderen uitgedaagd om iets te doen, zijn er dingen die daartoe uitnodigen: kijktafel, ontdekhoek, ontdekdozen, werkmiddelen in open kasten, spel materiaal; (kan ook in de gemeenschappelijke ruimte per bouw)
- zijn persoonlijke dingen van de kinderen te vinden;
- kunnen kinderen zelf materialen pakken en weer terugleggen: beheersbare en heldere structuur, instructie en oefening, gewoontevorming;
- zijn er veel planten, die er goed bijstaan en door kinderen verzorgd worden; hiertoe behoren ook allerlei zelf uit zaden gekweekte planten;
- zijn er meer plaatsen om te werken dan er kinderen zijn
- zijn er tafelgroepen;
- is er een plan- en takenbord;
- is er een instructietafel, waar de groepsleider met enkele kinderen kan werken, eventueel met een schoolbord erbij;
- zijn in de onderbouw verschillende speel- en werkhoecken en in midden- en bovenbouw minstens een leeshoek, schrijfhoek en luisterhoek; de overige hoeken zijn in de gemeenschappelijke ruimte per bouw te vinden;
- kan gemakkelijk (snel en rustig) een kring gemaakt worden;
- is er een herkenbare en opvallende plek voor mooie, bijzondere dingen die kinderen meegebracht hebben en daar tijdelijk liggen;
- zijn kleine uitstallingen te vinden, met dingen, platen, boeken (recht op gezet), met gebruik van schalen, mandjes etc.;
- is er zoveel mogelijk uitstallingruimte: verticaal prikborden, achterkanten van kasten etc., en horizontaal: tafels/planken;
- hebben dingen die bij elkaar horen (bijv. kaarten) een vaste plek vlak bij elkaar;
- zijn er een of meer schoolborden, waaraan kinderen kunnen werken;
- zijn er hoogteverschillen;
- worden ook de plafonds gebruikt (kompasrichtingen, zonnestelsel)
- kunnen de kinderen ook op een gemakkelijke stoel zitten of op de grond liggen werken op Montessori-matjes;
- kan je rondkijken en geen rommelhoek tegenkomen;
- is er voldoende licht om te lezen en ander werk te doen;
- wordt men niet gestoord door geluid vanuit andere ruimtes;
- is er een verbinding met buiten, letterlijk door een deur en visueel: uitzicht op groen en eventueel een verhoogde border buiten;
- zijn er gevarieerde werkoppervlakken voor verschillende soorten activiteiten;
- is er vloerbedekking die geluid dempt;
- kan de ruimte goed schoon gehouden worden;
- zijn er geen 'opwindende'(rood) en vloekende kleuren, maar is er een rustige achtergrondkleur, waartegen dingen mooi uit kunnen komen;
- zijn de actuele activiteiten en interesses van kinderen te herkennen;
- bevindt zich een dagboek en fotoboek, waarin het leven en werken van deze stamgroep gedocumenteerd wordt;
- kan je zien dat deze stamgroep anders is dan andere: elke schoolwoonkamer heeft een ander gezicht.

DE RUIMTE IN ONZE NIEUWE SCHOOL

MARC COOLEN

Het is 5 januari 2010 wanneer ik mijn laptop pak om een start te maken met dit artikel. Vandaag is het precies een jaar geleden dat het lintje voor de deur van de nieuwe school werd doorgeknipt, dat de verwondering in de ogen van kinderen te lezen was en er met een glaasje kinderchampagne geproost werd. Een mooi moment dus om terug te kijken naar het afgelopen jaar en het hele proces voorafgaand aan de nieuwbouw.

De oude situatie

Het oude gebouw stamt uit 1912. Adelbrecht-Windekind is een protestants-christelijke basisschool: een hoge boom op het schoolplein, daarachter het prachtige schooltje met een hoge schoorsteen, een opstapje gevolgd door een mooie ronde voordeur. Eenmaal binnen de ouderwetse schoolgeur en een lange gang met granieten vloer. Het was een gebouw waar je verliefd op werd.

Helaas was dit gebouw niet meer van deze tijd. Een centrale ruimte ontbrak. Voor vieringen moesten lokalen ontruimd en heringericht worden. Kinderen werkten soms uit ruimtegebrek op de gang en tijdens oudergesprekken liepen de muizen brutaal over de schoenen van ouders en leerkrachten heen.

In 1995 werden wij officieel een jenaplanschool. Het gebouw, hoe mooi ook, werd meer last dan lust: om onze idealen vorm te geven stond het steeds meer in de weg. Dat we aan een nieuw gebouw toe waren, was geen groot geheim. In 1998 lagen er al uitvoerbare plannen klaar om samen met de Carolusschool, een school voor speciaal onderwijs en evenzeer gehuisvest in een verouderd gebouw, onder één dak te komen.

Protesteren: we zitten vol!

Maar de gemeente liet lang op zich wachten. In 2005 maakten we dat duidelijk aan de gemeente. Samen met de kinderen en leer-

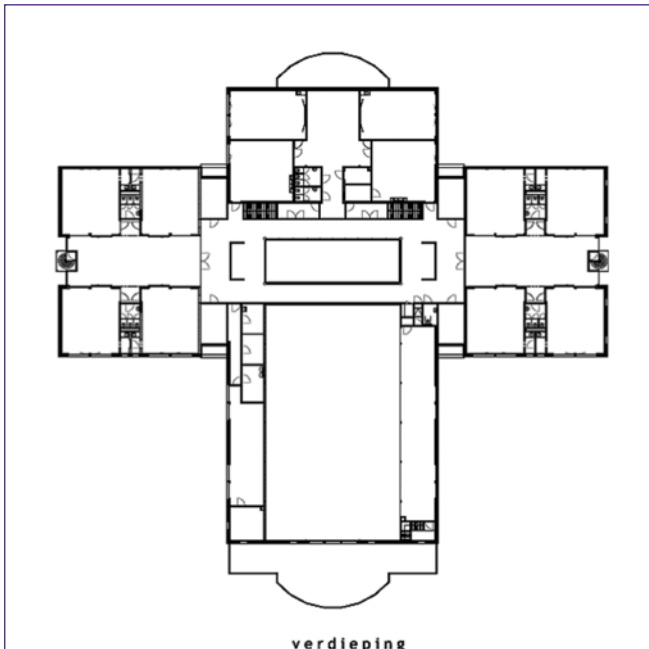
krachten van beide scholen protesteerden we op het gemeenteplein. Een kind uit groep 8 blikt terug: 'Onderwijs is voor kinderen en daar hoort een goed gebouw bij. Dat wilden we duidelijk maken aan de gemeente en iedereen deed mee. Wij vonden het bijzonder om te protesteren. We hadden echt het gevoel dat wij iets goeds deden voor de school

en voor onze leerkrachten. We denken nu dat het heeft geholpen, want de school is er nu en de bouw is vanaf dat moment ook echt opgeschoten. Wij hadden ook het gevoel dat we als kleine kinderen invloed hadden op de grote mensen en dat was best lekker.'

'Op school maakten we met de kinderen spandoeken en we schreven een liedje: Vol, vol, we zitten vol. Van onder tot boven niet te geloven, vol tot aan de nok, propvol. Vol! Dat laatste woord schreeuwden we er met z'n allen uit. Het was eigenlijk een kerstsong, maar krachtig genoeg om de wethouder naar buiten te lokken.'

Het werd duidelijk dat de nieuwe school er echt zou gaan komen. Dat roept ook vragen op. Wie zijn wij eigenlijk en wat willen wij? Wat is onze visie en wat hebben wij nodig om ons onderwijs straks goed vorm te kunnen geven? Wat is het gewenste toekomstperspectief: wat gaat er straks gebeuren in het nieuwe gebouw? Hoe wordt er gewerkt en gespeeld en in welke groepsvormen gaat er gewerkt worden? Wat betekent dit voor de huisvesting? Dat zijn heel lastige vragen en daarbij zijn we geholpen door M3V, een adviesbureau. Zij hebben een huisvestingsconcept met bijbehorend programma van eisen opgesteld.

Tegelijkertijd hebben wij met beide scholen een bouwgroepje samengesteld. Dat bestond uit twee bestuursleden van beide scholen, de directeuren van beide scholen en twee groepsleiders van beide scholen. Ik was een van hen.

Onze wensenlijst

We zijn nog niet zo lang een jenaplanschool, we zitten vol met ambities. Het aantal inschrijvingen heeft de afgelopen jaren een groei doorgemaakt. Door het invoeren van het jenaplanconcept kiezen steeds meer ouders bewust voor onze school en zijn wij uit ons jasje

gegroeid. Wij hebben de ambitie om op termijn het jenaplanonderwijs in de volle breedte door te voeren en het gebouw mag daarbij geen hinder zijn.

Het werd al snel duidelijk dat wij een gebouw wilden dat mogelijkheden biedt voor vloeiende en flexibele overgangen van stamgroepen naar niveaugroepen. We wilden gelijktijdig kunnen werken en leren in verschillende werkvormen en groepsgroottes aan verschillende thema's en vakken.

In de school zou ieder kind een duidelijke plek moeten hebben, zodat het kind weet waar het zich terug kan trekken, waar het hoort. De groepsruimte moet de thuisbasis van de stamgroep zijn en wat betreft inrichting en grootte geschikt zijn voor de meer compacte werkvormen (ontmoeting, kring, gezamenlijke of individuele instructie, het individueel of in groepjes werken). De ruimte moet afsluitbaar zijn, maar ook aansluiten op een gezamenlijke werkruimte voor alle stamgroepen.

Wat wij belangrijk vinden, is dat kinderen van verschillende leeftijden elkaar kunnen ontmoeten. De school moet een fasering in openheid bieden, van geborgenheid naar een open ruimte. Het totaal beschikbare leer- en werkoppervlak per kind wordt hiermee groter dan in een traditioneel lokaal.

Omdat wij gingen samenwerken met Carolus zou het gebouw kansen moeten bieden voor die samenwerking. Beide scholen stonden positief tegenover samenwerking met behoud van de eigen identiteit met het eigen onderwijskundig proces. De wens bestond om faciliteiten zoveel mogelijk met elkaar te delen. Dit leidde tot besparingen waardoor ruimtes breed konden worden ingezet.

Tot slot: we wilden goed blijven communiceren naar alle belanghebbenden, zoals de ouders, de buurt en de geledingen. Daarom hebben we een bouwkrant uitgebracht. Er is een redactie geformeerd van ouders en leerkrachten van beide scholen. De bouwkrant had een aantal vaste rubrieken en was gericht op drie vaardigheden: kijken, lezen en doen. De krant heette 'De Bouw ABC'.

De juiste architect

Na de plannen van diverse architectenbureaus te hebben gehoord, sprong architect Bulkens er voor ons uit. Hij begreep onze wensen en kon die het beste vertalen, zijn materiaalkeuze speelde zorgvuldig in op ons concept. Ook had hij oog voor de bouwplek en de geschiedenis van de locatie.

Tijdens het locatieonderzoek ontdekte men dat het nieuwe schoolgebouw kwam te liggen aan de voormalige Via Romana. Deze Via Romana was een belangrijke Romeinse verbindingsweg tussen het Duitse Xanten en Nijmegen (Noviomagum). Het is dus voorstelbaar dat er op de bouwlocatie, aan de rand van Groesbeek, een Romeins bouwwerk gestaan heeft. Dit gegeven heeft de architect geïnspireerd om een gebouw te ontwerpen met een (Romeinse) Zuid-Europese uitstraling, waarbij de multifunctionele ruimte het atrium vormt van waaruit alle overige ruimten bereikbaar zijn.

De eerste steen

Bij het bedenken van een activiteit rondom het leggen van de eerste steen hebben we ingespeeld op de Romeinse bouwstijl en op de Romeinen die hier 2000 jaar geleden hebben vertoefd en van wie veel materiaal in de grond is teruggevonden. We hebben de kinderen zelf geschiedenis laten schrijven door een koffertje met iets speciaals van elke stamgroep in de grond te stoppen. De opdracht voor de

kinderen was: wat zouden wij de mensen van de toekomst willen vertellen over het leven nu? Als dat koffertje over 1000 jaar wordt opgegraven kan men ontdekken hoe het onderwijs op deze school was ingericht. De koffertjes werden gevuld met een mobieltje, een kaart van Groesbeek, munten en een speelgoedautootje. Met het begraven van deze kinderschat in het beton van het nieuwe gebouw werd het officiële startsein gegeven voor de bouw.

Het hoogste punt

Nog een hoogtepunt vormde letterlijk en figuurlijk het hoogste punt van het gebouw. Een mijlpaal. We wilden opnieuw de kinderen betrekken bij de bouw en inspelen op hoogte. Een kind van groep 8 vertelt: 'We kregen de opdracht: schat het hoogste punt van de nieuwe school en maak dit zichtbaar. We gingen naar de bouwlocatie, schatten

de hoogte in en bestudeerden de bouwtekeningen. We waren met de hele school erg serieus aan het rekenen, want we wilden graag winnen van Carolus.' Een vuurspuwer moest laten zien en voelen wat hoogte is. Hij zorgde voor spektakel en probeerde met zijn vuur het hoogste punt van de school te raken.

Uit het oude naar het nieuwe

Je kunt niet zomaar weg uit een vertrouwd gebouw. Op een spectaculaire wijze wilden we voor het laatst een voet van binnen naar buiten zetten. Dat hebben we met glijbanen gedaan. De kinderen en de leerkrachten gleden letterlijk door de ramen van het oude gebouw de school uit. Een kind van groep 6: 'We namen echt afscheid van de school. Die glijbaan gaf een vrij gevoel. Het was spannend, want er stonden veel media op het schoolplein en alle ouders wilden nog een foto. Door de media en aandacht die het kreeg, beseften wij dat dit wel iets unieks moest zijn. Die fotografen kwamen niet zomaar.'

De hoofdingang van het nieuwe gebouw is versierd met ballonnen en de deur zit dicht met een lint. In koor tellen we met meer dan 200 kinderen af. Een schaar gaat de lucht in en er klinkt luid gejuich. Dan wordt het lintje doorgeknipt en de eerste officiële voetstapen worden door de kinderen in de school gezet. Ook de deuren van de lokalen zijn met lint omringd. Samen met de leerkrachten knippen de kinderen het lint door en gaan het nieuwe lokaal binnen. Daar wacht een glaasje kinderchampagne. Samen proosten we op een mooie tijd.

Na een jaar ervaring

We werken er nu ruim een jaar. De kinderen voelen zich inmiddels als een vis in het water. Ook het team is tevreden, het gebouw is heerlijk om in te werken, het past bij jenaplanonderwijs. We hebben moge-

lijkheden om zelfstandig te kunnen werken en de ontmoeting tussen de verschillende leeftijden verloopt natuurlijker. Dat komt onder andere door de transparantie van het gebouw en de leerpleinen tussen de lokalen.

Het gebouw is zo ontworpen dat de scholen apart van elkaar blijven, maar binnen, letterlijk, naar elkaar kunnen kijken. We delen de hal en de sporthal, en lijken verder ook opvallend veel op elkaar. Via brede gangen kun je via grote schuifdeuren zó van het ene lokaal in het andere kijken. Dat is handig als je groepen door elkaar laat samenwerken, zoals veel gebeurt op de Adelbrecht-Windekind. Ook mooi zijn het gezamenlijke speellokaal en handen-arbeidatelier.

Een belangrijk detail van onze oude school was de balie - bar. Je kon de lange gang niet in zonder de balie te passeren. 's Ochtends stond iedereen bij die balie met een kopje koffie. Zo konden we elk kind even in de ogen kijken en een goede ochtend wensen. Het zorgde voor sfeer. Je kunt nu de nieuwe school binnenkomen vanuit twee kanten. Welke zijde je ook neemt, je komt uit bij de balie. Een wens van het team.

Ook onderwijskundig timmeren we aan de weg, om het even bij bouwtermen te houden. Het gebouw werkt mee om onze ambities verder vorm te kunnen geven. We wilden een open school, geen lange gang. Het leerplein is nu een verlengstuk van een groep. Het leerplein in de onderbouw heeft taalhoeken. Bij de bovenbouw staan groepstafels. Kinderen kunnen een laptop pakken uit een laptopkar. Er is een draadloos netwerk.

De multifunctionele ruimte vormt het atrium van de school. Hier wordt gevierd en er vinden presentaties plaats. Lokalen hoeven niet meer verbouwd te worden om te kunnen vieren. Vieren was soms een bron van ergernis, maar is nu weer een grote plus geworden.

Van het technieklokaal wordt gretig gebruik gemaakt. Vooral tijdens de keuzecursus vinden hier activiteiten plaats. Verder heeft de school een extra keukentje. Hier krijgen de kinderen kookles, waar ze zich op kunnen inschrijven tijdens de keuzecursus.

We hebben een grote koffiekamer waar beide scholen gebruik van maken. In het midden zit een flexibele wand die open en dicht kan. Wij zijn en blijven een eigen school. Mocht het zo zijn dat in de toekomst om welke reden dan ook de wand open moet, dan kan dat. Nu gebeurt dat zo af en toe als er voor beide kanten tegelijkertijd iets te vieren valt. Wij vonden het belangrijk om met het eigen team een eigen ruimte te hebben.

Het schoolplein was aan de kleine kant. Kinderen en ouders gaven aan daar niet tevreden mee te zijn. Amber en Lise uit groep 6 richtten zelfs een eigen club 'BSB' (Buiten Speel Bende) op en hebben handtekeningen ingezameld voor een groter plein. Inmiddels heeft

de brandweer groen licht gegeven en wordt het schoolhek opgeschoven. Binnenkort heeft iedereen ook buiten voldoende ruimte.

VOORDELEN VAN HET NIEUWE SCHOOLGEBOUW VOLGENS DE KINDEREN

- Het Leerplein: je kunt er ongestoord werken. Het is open en de sfeer is prettig, want er zijn lichte kleuren gebruikt.
- Het is transparant: het gebouw geeft een veilig gevoel. Het is open en daardoor voel je jezelf niet opgesloten.
- Gymzaal aan school: je hoeft niet meer zo ver te lopen. Dat is fijn, vooral als het regent. We hebben er ook meer gymtijd door gekregen, omdat de looptijd minder is.
- Extra lokalen (techniek en drama): we hebben veel meer ruimte voor handarbeid en drama.
- De gemeenschapsruimte: je kunt beter zien wat er op het podium gebeurt. De start is rustiger. We hoeven geen podiumtafels meer te sjouwen. Die staan er nu gewoon.
- Laptops: je kunt veel meer met de computer doen. Het is ook nog eens draadloos, dus je kunt zowel in de groep als op het leerplein werken.
- De verdiepingen: je leeft er naar toe om naar boven te mogen. Je voelt je dan opeens groter.

NADELEN VAN HET NIEUWE SCHOOLGEBOUW VOLGENS DE KINDEREN

- Te veel licht in de aula: het maakt een viering minder gezellig. Donkerder is knusser.
- Geen airconditioning: in de zomer heb je het snikheet, omdat er geen airconditioning is. De bouwers hebben gekozen voor grote ramen.
- Een lelijke, grijze trap.
- Als de zon op het raam staat, kun je op het active-board weinig zien.

*Marc Coolen is stamgroepleider van
jenaplanschool Adelbrecht-Windekind
te Groesbeek
Fotografie: Marc Coolen en
DigiDaan fotografie.*

De CED-Groep adviseert, begeleidt, ondersteunt, traint en coacht professionals in het basisonderwijs.

Onze Jenaplanbegeleiders verzorgen maatwerktrajecten, trainingen en bijeenkomsten over bijvoorbeeld :

- Wereldoriëntatie
- Spellinglijn: 'ik spel wel'
- Begrijpend lezen: Nieuwsbegrip
- Kwaliteitscriteria en jenaplanonderwijs
- Effectief werken met leerlijnen
- Coaching

Meer informatie?

Website: www.cedgroep.nl of neem contact op met een van onze jenaplanbegeleiders:

Kiska Frenken k.frenken@cedgroep.nl 06-12670179
Marjon Clarijs m.clarijs@cedgroep.nl 06-12431784

EEN NATUURSPEELPLEIN

TSJIKKE DIJKSTRA

Rondom de school is een groot plein. Aan de voorkant een grote zandbak en een speeltoestel met glijbaan. Aan één zijkant twee schommels en een klimrek, aan de andere zijkant niets. Helemaal niets. Nou ja...stoeptegels. Verstoppertje spelen is favoriet, maar met tien kinderen achter hetzelfde muurtje word je al snel gebuut. Ondanks de ruimte weten de kinderen niet altijd wat ze moeten doen; de schommels zijn snel bezet, ballen liggen na één verkeerde trap op het dak of in de sloot en heen en weer rennen op het plein is na drie keer ook wel genoeg. Blijkbaar is veel ruimte geen garantie voor prettig spelen. Kortom: tijd voor verandering.

Een artikel in de plaatselijke krant brengt het team van jenaplanschool De Dijkwerkers in Wervershoof op een idee. Een ecologisch hoveniersbedrijf timmert aan de weg met ideeën over natuurspeelpleinen. Ze zitten in de buurt; het contact is dus gauw gelegd. Na een eerste overleg blijken de ideeën goed overeen te komen en wordt besloten tot een rigoureuze aanpak van het schoolplein.

Betrokkenheid kinderen

De kinderen worden vanaf het allereerste begin betrokken bij de plannen. Er wordt door de 'Heren' (het hoveniersbedrijf heet 'de Twee Heren') een PowerPointpresentatie gegeven om de kinderen een indruk te geven van een natuurspeelplein. Na afloop mogen ze allemaal hun eigen ontwerp maken. Het enthousiasme blijkt groot en de ideeën blijken talrijk. Ze variëren van een achtbaan tot een indianentent, een tunnel, een brug en vooral een boomhut.

De plannen van de kinderen worden in het ontwerp meegenomen: er komt een buis, een klimboom en een boomhut. Niet alles kan, want aan alles hangt een prijskaartje.

Zand en modder

Na de presentatie van het definitieve ontwerp voor kinderen en ouders wordt het officiële startsein gegeven: de kinderen mogen aan de zijkant van het plein de tegels eruit halen en aan de kant leggen. Het wordt een festijn waarbij groot en klein loopt te zeulen met stoeptegels. Binnen de kortste keren ligt er aan de zijkant van de school geen tegelplein meer, maar een enorme zandbak.

Het grondwerk wordt uitbesteed aan een ouder van de school die een bedrijf daarvoor heeft. Er wordt een rioolbuis gelegd, grond verplaatst en afvoer aangelegd. Natuurlijk wordt alles op de voet gevolgd door de kinderen.

In mei kan er gemetseld worden, uiteraard met hulp van de kinderen. De pleintegels worden hergebruikt voor het bouwen van een arena. Er ontstaat spontaan een slang met kop en ogen als uitloper van de

Kinderperspectief

Kees Both legt uit hoe belangrijk het kinderspectief in de ontwerpfase is: kinderen kijken in de eerste plaats naar wat er op een bepaalde plek te doen is. Bomen om in te klimmen, bloemen om te plukken, gras om in te liggen of op te spelen en grond om in te graven. Ze zullen daarom kiezen voor ruw materiaal om daar zelf vorm en betekenis aan te geven.

Kinderen willen kunnen graven en vuur maken, hoewel dat laatste op een schoolplein niet echt voor de hand ligt. De aanwezigheid van water maakt een terrein extra aantrekkelijk, net als hoogteverschillen.

Er dient op een natuurspeelterrein evenwicht te zijn in open en besloten ruimtes. Er moet een beroep worden gedaan op het kind als onderzoeker: er moeten daarom steeds nieuwe dingen te ontdekken zijn.

Er zal op het terrein een grote mate van vrijheid moeten zijn voor kinderen. Spelen zonder dat er steeds een volwassene op je lip zit. Kinderen willen graag een vertrouwde plek om zich terug te trekken, maar ook een plek waar hun fantasie geprikkeld wordt.

laagste 'rang'. De kleuters vinden als ze buiten spelen allemaal gekleurde stukjes steen. Deze mogen ze in de muurtjes metselen: een Gaudi-effect dat niemand vooraf had bedacht.

Ondertussen is het een enorme klus om binnen de boel een beetje netjes te houden:

zand, zand en nog eens zand en zodra het begint te regenen veel modder. De kinderen hebben hun laarzen mee naar school en er wordt meerdere keren per dag geveegd. Het blijkt allemaal de moeite waard.

Als de struiken zijn geplant, begint het geheel een groene uitstraling te krijgen. Het groeit hard. Er zijn ook kleine tegenslagen in de vorm van vernieling van de knotwilgen; de geplante takken worden niet herkend als aanstaande bomen. Ook struiken worden door kleine vandaaltjes uit de grond getrokken.

Groene vingers

Maar: er wordt gespeeld! Het bestaande klimtoestel is een boomhut geworden. De hut achter op het plein verandert per dag van gedaante, omdat de kinderen er mogen bouwen en slepen met takken. De vlinderstruiken trekken meteen de eerste lente veel vlinders om te bewonderen en het water blijkt in elke tijd van het jaar een andere aantrekkingskracht te hebben. Er wordt heerlijk gespeeld tijdens de pauzes. Kinderen hebben allemaal een favoriete plek en kunnen daar ongehinderd spelen. Ze zijn druk bezig en hebben geen tijd om zich bezig te houden met kinderen die op een ander plekje van het plein zijn. Iedere week heeft één groep de 'groene vingers' kaart. Dit betekent dat er geschoffeld, geplant of opgeruimd moet worden op het plein. Voor de jongste groepen wordt er soms een beroep gedaan op ouders om een handje te helpen.

Er is een natuurkalender ontwikkeld die binnenkort in gebruik zal worden genomen. Hierop kunnen de kinderen zien welke activiteiten in de verschillende maanden plaats moeten vinden.

Met het keuren van het plein blijkt het oudere gedeelte met de schommels en het klimrek niet meer aan de huidige eisen te voldoen, het wordt afgekeurd. Prettige bijkomstigheid is dat daardoor het gehele plein kan worden afgemaakt in dezelfde stijl: houten schommels en duikelrekken zullen het geheel weer een ander aanzien geven.

Volgens Kees Both creëert een natuurspeelplein een ruimte waarin kinderen zelf gestalte kunnen geven aan hun omgang met een concrete natuurlijke omgeving. Hij noemt in dit verband de behoefte van kinderen aan 'aanmodderen'. Het spelen met grond, bestjes, bomen en planten is goed voor het verwerven van motorische vaardigheden, het verkrijgen van zelfvertrouwen en het vormt een basis voor waardering voor de natuur.

We zijn er nog niet; alles moet nog groeien. De eerste paar jaar zullen her en der nog hekjes staan om de struiken de tijd te geven goed te wortelen en te groeien, voordat de kinderen erin gaan spelen. Er zullen nog aanpassingen plaats moeten vinden: de takkenrail die rondom het plein was aangelegd, blijkt te snel te krimpen. Daar moet over nagedacht worden. Gelukkig zijn de "heren" zeer betrokken bij ons project, ook voor hen is het een pilot geworden.

Het liefst willen we een paar jaar vooruit kijken, als alles groter en groener is geworden en de kinderen nog fijner kunnen spelen. Tot die tijd genieten we van onze

buitenruimte zoals die zich steeds verder ontwikkelt.

Leren doe je niet alleen in je klaslokaal of schoolgebouw. Veel belangrijker leerervaringen doe je op in de buitenlucht. De 'buitenklas' kan een bron vormen voor leren, in principe bij alle vakken en vormingsgebieden: het ontwikkelen van een besef van verwondering, schatten en meten, vragen stellen en onderzoeken, teksten schrijven, tekenen en schilderen, foto's maken, data verwerken op de computer, enzovoort. (Kees Both)

Tsjikke Dijkstra is directeur van de openbare basisschool De Dijkwerkers, school voor jenaplanonderwijs

Bron

In het artikel wordt steeds verwezen naar citaten van Kees Both in het artikel *Vrij Spel voor natuur en kinderen* van Willy Leufgen en Marianne van Lier

Een **UITNODIGEND** speelplein

SYLVIA SCHIPPER

Hoe een kale, saaie, lege ruimte kan veranderen in een speels, uitdagend en uitnodigend schoolplein.

Op 20 januari 2005 was de eerste bijeenkomst voor de speelpleincommissie die bestond uit stamgroepsleiders en leden van de oudervereniging van de Jozefschool in Blokker. Mei 2009 was het een feit: opening van ons geheel vernieuwde plein. Een heel project, maar de moeite waard!

We gaven regelmatig een publicatie uit voor ouders om het proces te volgen. Hieronder ziet u een stukje uit één van de eerste Jinfopleins:

BESTRATINGS- WERKZAAMHEDEN schoolplein van start!

van onze verslaggevers

Caroline Zuiker en Myrna van Beek

Het is even stil geweest rondom het project 'schoolplein', maar achter de schermen is hard gewerkt! Het gaat nu eindelijk gebeuren! Het schoolplein van de Jozefschool te Blokker zal opnieuw worden bestraat.

Er is veel voorbereidend werk aan vooraf gegaan: de wensen van de kinderen geïnventariseerd, de ideeën van de school eraan toegevoegd, een werktekening en een maquette van de plannen gemaakt en vooral: financiële middelen gezocht! En dan nu de uit te voeren werkzaamheden in gang gaan zetten. Allereerst zal het schoolplein opnieuw bestraat worden. De firma Noor uit Medemblik heeft zich gebogen over de plannen van de schoolpleincommissie en heeft een offerte gemaakt, aangepast aan de nieuwe situatie. Om de kosten van het bestraten zo laag mogelijk te houden zijn er een aantal werkzaamheden voorbehouden aan de ouders en leerkrachten om uit te voeren. In een oproep voor hulp, is een beroep gedaan op de ouders/verzorgers om toch vooral de handen uit de mouwen te steken om dit plan te gaan realiseren. Zonder deze inzet zal het project ernstige vertraging opleveren! Deze plein-klusfeestdag staat vooralsnog gepland voor zaterdag 13 mei.

Onze uitgangspunten

- het plein biedt mogelijkheden voor verschillende soorten spel voor kinderen in de leeftijd van 4 tot en met 13 jaar;
- het plein is avontuurlijk, overzichtelijk en kunstzinnig;
- het plein is fantasiebevorderend: kinderen komen tot echt spel;
- er is verschil in hoogte;
- de uitstraling en inrichting hebben het jenaplanconcept als uitgangspunt. Dat wil zeggen: inrichting is gemaakt van natuurlijke materialen, de natuur krijgt een plek, is gebruikersvriendelijk en nodigt uit, er is een mogelijkheid voor een buitenles.

Na jaren het geld verzamelen is het dan zover! Het ontwerp wordt uitgevoerd. De voorbereidingen vragen veel vaardigheden: graven, meten, wikkelen, wegen, kruien, vooral veel zand kruien! Kletsen, overleggen, discussiëren, koffiedrinken, taken verdelen, accepteren en delegeren.

En als het dan klaar is, is het voor veel een hoop speelplezier en geschikt voor verschillende doeleinden!
Piet voelt zich natuurlijk helemaal thuis op het schip.

De ontwerper aan het woord

De ontwerper is al vroeg op school om het speelgedrag van kinderen te observeren. Hij zegt het volgende: 'Kinderen komen redelijk vroeg naar school. Opmerkelijk daarbij is dat een vader met zeer jonge kinderen al om 8.00 uur op het plein is. Meiden zijn vroeger op het plein dan jongens. De eerste bel gaat vroeg. Kinderen stromen meteen de school in. Het is op mooie voorjaarsdagen aan te raden kinderen ook voor schooltijd te laten spelen. Nu wachten ze tot ze naar binnen mogen en spelen niet. In de pauze wordt goed gespeeld. Voetbal is daarbij favoriet, maar ook de toestellen zijn steeds bezet (hoog zitten = overzicht hebben). Opvallend is dat er een slechte verdeling is op het plein. De meeste kinderen spelen op het plein bij de blinde muur en naast de zandbak. De zandbak ligt tot de middag in de schaduw en daardoor kan het zand niet goed drogen.'

Er zijn skateheuvels ingebouwd, waar we natuurlijk ook dankbaar gebruik van maken met de kleuterkarren of tijdens onze jaarlijkse kinderkermis.

Er is een open ruimte voor een bal- of renspel. Ook geschikt voor een muzikale workshop.

Knusse plekken mogen niet ontbreken. Gezellig op het bankje, maar ook een plek voor ouders om te wachten op hun kind.

Of de intimiteit opzoeken van de hut van wilgentakken

En dan is het tijd voor feest!
Een spectaculair opening op ons gloednieuwe buiten podium!

Sylvia Schipper is directeur van de Jozefschool in Blokker

HET GEBRUIK VAN DE RUIMTE OM JE HEEN

ELISE VAN KESSEL

We zitten in de kring, we werken al een week of twee aan het thema zeerovers waar Woeste Willem de hoofdrol in speelt. De kring is gevuld met een groep kleuters. Vanuit het boek 'Woeste Willem' van Ingrid en Dieter Schubert zijn we op zoek naar zinvolle en leuke activiteiten, zowel binnen als buiten. We maken allerlei kijkers om de ruimte in te kijken en maken kennis met instrumenten zoals windwijzers, verrekijkers en kompassen.

Inzicht in ruimte

Bij zeerovers horen schatten, dus we zijn aan de slag gegaan met het maken van schatkaarten. Op de plattegrond van de klas geeft een

kind met een plakker aan waar de schat is verstoppt. Daarna zoekt een ander kind de schat met behulp van de schatkaart. Met deze oefening hebben de kinderen geleerd om een ruimte

in te delen op het platte vlak.

We gaan in gesprek over de plattegrond. Als hier de kring is, waar is dan de deur? Hoeveel tafels staan er naast de kast? En waar is dan de bouwhoek? Ook het uitleggen of omschrijven van een plaats in de ruimte is een welkome afwisseling op deze oefening. Zo oefenen we niet alleen de visuele ruimtelijke vaardigheden maar ook de taal. Er komen veel rekenbegrippen aan de orde en kinderen zijn erg gemotiveerd om de schat te vinden. Er wordt geconcentreerd geluisterd. Vandaag willen we met deze activiteit naar buiten. In tweetallen gaan de kinderen tijdens het buitenspelen met een stuk karton en potlood de buitenruimte in kaart brengen. Heel summier maar vooral met details die er toe doen weten deze kleuters een schatkaart te maken waarop ze aangeven waar ze 'hun' schat begraven hebben. Waar moet de schat komen te liggen? Waar zet ik het o zo belangrijke kruisje op mijn schatkaart en hoe stop ik de schat in de grond? We tellen de stappen vanaf een boom om te bepalen waar de schat ligt en passen zo het voorbereidend rekenen in de praktijk toe. Vol verwondering en enthousiast dat ze deze nieuwe vaardigheid kunnen toepassen gaan ze vrijwel meteen daarna hetzelfde spel met kinderen uit andere groepen uitvoeren. Ik ben benieuwd wanneer al deze schatten terug worden gevonden...

En dan zetten we nog een stap. Echte zeerovertochten maak je

immers in de wijde wereld! De school ligt in het stroomdal van de Dommel; de Dommel is een prachtig riviertje dat vlak langs ons schoolplein meandert. Daar, op slechts 100 meter afstand van de school, ligt ons schateiland!

Een eigen landje

Om ons schateiland uit te leggen, moeten we terug in de tijd: hoe het gebruik van 'het Dommellandje', een natuurgebied gelegen naast de school, mogelijk werd. Vijf jaar geleden moesten wij vrij

onverwacht verhuizen naar een andere locatie. Een locatie die toe was aan renovatie. Het schoolplein, een grote stoeptegelpaats, was erg verouderd.

Gemotiveerd om onze nieuwe locatie aan onze normen aan te passen, zijn we begonnen met het in kaart brengen van de ruimtes om ons heen. Er werd een werkgroep samengesteld uit ouders en teamleden. Een klankbordgroep van kinderen kreeg de mogelijkheid om mee te denken en te communiceren met de stamgroepen. De kinderen zijn aan de slag gegaan met het maken van maquettes en samen hebben we gekeken

welke ideeën uitvoerbaar waren. Veel bleek mogelijk te zijn!

Onze school is het gebouw links boven, naast de rivier.

Terug naar de schatkaarten

En zo gingen we dan, met onze schatten die nog een plek moesten krijgen op het schateiland. Gepakt met vetkrijt, karton en de schat, op weg naar het Dommellandje. We lopen er in nog geen 5 minuten naar toe. Op het veldje hebben we eerst een ontmoeting met de twee bokken die hier de enige vaste bewoners zijn. Altijd weer heerlijk om even te kijken en ze, verschrikt door onze aanwezigheid, hoog door het gras te zien springen. Inmiddels weten de kleuters uit mijn stamgroep dat we over de wissels kunnen lopen die deze bokken hebben gemaakt. Zo worden onze benen minder nat en hebben we ook geen last van distels en brandnetels. Een rijke natuurervaring waar ik telkens weer enorm van geniet en de nieuwe kinderen vol verwondering van zie genieten. Midden in het veld zakken we lekker in het hoge gras, in een kring, liggend op onze buik.

Het viel ons op dat kinderen vooral klimbomen en groene plekken bedachten. Ook spelen in het gras was een duidelijke wens. Het liefst met water. Dankzij subsidies van de gemeente, de provincie en het waterschap 'de Dommel' in Bostel zijn de afgelopen vier jaar door ouders, kinderen en team de plannen uitgevoerd. Het is een geweldig project geworden met een groot saamhorigheidsgevoel.

Maar we wilden meer... We wilden de kinderen naast een natuurvriendelijk schoolplein ook echte natuurervaringen meegeven. Ouders uit de werkgroep hebben contact gelegd met de gemeente om te kijken hoe de school gebruik zou kunnen maken van dat prachtige Dommelstroomdal. Een externe deskundige heeft de mogelijkheden voor educatie onderzocht. Dit is gefinancierd vanuit gelden die via subsidie waren ontvangen. Daarna heeft de school toestemming gekregen voor natuur- en milieueducatie het 'Dommellandje' te bezoeken.

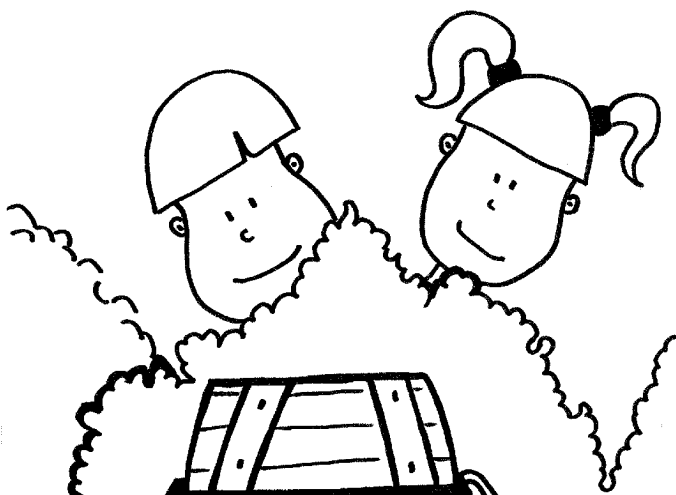

Samen verkennen we de ruimte en benoemen de belangrijkste elementen van het eiland. Al gauw weten de kinderen structuur aan te brengen in de ruimte. Op het platte vlak worden deze op hun eigen manier verbeeld en kunnen ze het goed omschrijven. Net zoals op het schoolplein gaan we de schat verstoppen en zoeken we ze later met een groepsmaatje weer terug... (Of niet natuurlijk...)

Het Dommellandje binnen de school

Veel collega's wilden in eerste instantie niet zonder begeleiding naar het Dommellandje. Ze zagen allerlei beren op de weg. Is de oever niet te gevaarlijk? Er staan heel veel brandnetels! Wat kan ik daar doen? Ik weet niets over de natuur! Help, ik moet ook nog zoveel andere dingen!

Met het gegeven dat veel collega's wel wilden, maar niet wisten hoe op ontdekkingsreis te gaan, heb ik voor mijn collega's en alle stamgroepen een eerste kennismaking georganiseerd in deze nieuwe ruimte. Inmiddels gaat een aantal collega's op eigen initiatief naar 'het Dommellandje'. Anderen worden nog graag begeleid of gestimuleerd.

Vanuit het rapport dat is geschreven over 'het Dommellandje' kan iedere groep praktisch aan de slag. Er zijn mogelijkheden uitgewerkt die de eerste zelfstandige veldlessen makkelijker maken. Deze zijn in een jaarplanning gezet om overzicht te krijgen op welk moment welke activiteiten geschikt zijn.

Elise van Kessel is groepsleider op de jenaplanschool Molenwijk in Boxtel. Zij is tevens is WO-, tuin-, en nme- coördinator (e.vankessel@bs-jenaplan-molenwijk.nl)

Cartoons: Janneke Kaagman

Op de website van de school is meer te lezen over de ontwikkelingen van het plein, de schooltuintjes en het uitgebreide ontwikkelingsplan van 'het Dommellandje'.

Een deel van deze ontwikkelingen zijn mogelijk gemaakt door de subsidies van de provincie Noord-Brabant, Waterschap 'de Dommel' en de gemeente Boxtel.

Maar vooral dankzij het werk van ouders, kinderen, en teamleden van de jenaplan-school Molenwijk.

Onderwerp	groep	sept	okt	nov	dec	jan	feb	mrt	apr	mei	jun
<i>activiteiten die spontaan ondernomen kunnen worden</i>											
Adoptie van het gebied	1-8										
Inventariseren	1-8										
Vogels	1-8										
Dierensporenonderzoek	1-8										
Wateronderzoek	5-8										
Bodemonderzoek	1-8										
Rupsen, vlinders, libellen, insecten	1-8										
Planten en bloemen	1-8										
Planten en vruchten	1-8										
Paddenstoelen	1-8										
<i>Activiteiten die een projectmatige aanpak vragen</i>											
Waarnemingen natuurkalender	6-8										
Boomfeestdag	1-8										
Gebruiksnatuur	1-8										
Onderhoudswerk	6-8										
Watch	5-6										
Begrazingsproef	6-8										
Cultuurhistorie	6-8										
Gastlessen	1-8										
Poelenproject	1-8										
Bijwonen van werkzaamheden Dommel	1-8										

MET DE HANDEN IN DE AARDE

KEES BOTH

Een 'portret' van de ontwikkeling en de huidige praktijk van het tuinieren met kinderen in een jenaplanschool De Bijenkorf te Assendelft.

Schuil gaan in het groen

Een bezoek aan De Bijenkorf, in september. Het schoolgebouw wordt omringd door verschillende bosjes en tuinen. Een dicht bosje met door de kinderen gemaakte paadjes wordt veel gebruikt. Er is een natuurtuin, die gebruikt wordt in buitenlessen en waar maximaal tien kinderen in de pauzes kunnen spelen, vanwege de kwetsbaarheid en het kleine oppervlak.

Grenzend aan het schoolterrein is er voor de oudere kinderen een veldje voor balspel, met kunstgras. Maar het meest opvallend is de grote moestuin, die aan het schoolterrein grenst, daarvan gescheiden door een sloot. Het is een volkstuincomplex, waarvan de school een deel gebruikt.

School- en kindertuinen

Ton Smit, tuinbegeleider van de school, begeleidt op een donderdag in september ook mij, vertelt en laat zien. Het huidige schoolgebouw dateert uit 1976. Bij het ontwerp van de school was ook de buitenruimte met nadruk betrokken. Behalve 'speeldingen' kwamen er flink wat bomen en een moestuin. Die tuin kwam op een strook grond aan de overkant van de sloot, maar dat wel bij de school hoorde, met daarbij ook een stuk grond van de gemeente. De oevers van de sloot werden natuurlijker gemaakt en er kwam een bruggetje over de sloot. De oudervereniging schonk een kas voor op de tuin. Later kwam er een schuur voor gereedschap bij. De schoolleider, Daan Klaassen, was sterk geïnspireerd door de ecologische en coöperatieve visie van

De Kleine Aarde in Boxtel. De tuin werd dan ook op een ecologisch verantwoorde wijze bewerkt. Er kwamen groepstuinen waar onder schooltijd in gewerkt werd ('schooltuinen' genoemd) en 'kindertuinen': individuele tuinen, waar kinderen buiten schooltijd konden tuinieren. Dat laatste gold niet alleen voor kinderen van de school, maar ook voor andere kinderen in de omgeving. Het begeleiden van de kinderen in deze twee soorten tuinen werd gedaan door een werkgroep met ouders van De Bijenkorf. Als tegenprestatie konden deze ouders op het terrein ook een eigen volkstuintje krijgen. Later groeide daaruit een zelfstandige vereniging: de 'School- en volkstuinvereniging Assendelft – Noord'. Deze laatste kwam op den duur helemaal

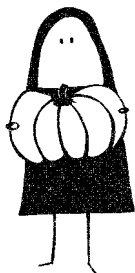
los te staan van de school. De huidige moestuin van De Bijenkorf ligt in de strook die aanvankelijk bij de school hoorde. Ook de kindertuinen – ook beschikbaar voor niet-leerlingen – liggen in die strook. De kinderen van De Bijenkorf maken vanzelf kennis met die kindertuinen en de mogelijkheid om zelf ook zo'n tuintje te huren.

Donderdagmiddag in de tuin

Elke donderdagmiddag is er in De Bijenkorf 'activiteitenmiddag'. Dan is een veelzijdig geheel aan activiteiten mogelijk, waaronder ook werken in de tuin. In de weekopening wordt de 'klussenlijst' voor de hele week ingevuld, dus ook de kinderen die in de tuin mogen werken. Daar kunnen per keer tien kinderen tegelijk aan deelnemen, afkom-

stig uit onder-, midden- en bovenbouw. De groepjes worden begeleid door Ton Smit. Deze middag gaan acht kinderen met hem mee. Naast de schuur voor gereedschappen is een rek met laarzen, waar elk kind wel een passend paar zoekt. Vanmiddag (het is september) wordt er geoogst. Vooraf wordt een ronde gemaakt door de tuin en wordt bekeken hoe de gewassen ervoor staan en welke te oogsten zijn. Er worden manden gehaald waar de geoogste groenten ingaan. Tevens wordt voorgedaan hoe je courgettes en pompoenen moet oogsten, hoe je kunt herkennen dat de gewassen rijp genoeg zijn en hoe je bij de snijbonen zo een trap kunt neerzetten en gebruiken dat je niet valt. Een ervaren kind doet voor hoe je dingen plukt: altijd twee handen gebruiken.

De oogsttaken worden verdeeld. Oogsten is altijd boeiend voor kinderen. Een paar kinderen zoeken naar een heel grote pompoen, waarbij Ton soms waarschuwt dat ze die beter niet kunnen oogsten, tenminste niet in hun eentje, omdat die veel te zwaar is. Behalve pompoenen, courgettes en snijbonen worden geoogst: aardappelen, suikermais, pattisons (een soort pompoen in de vorm van een vliegende schotel), witlof, takjes van de maggiplant, prei, appels en (oneetbare) sierkalebassen. De kinderen zijn ongeveer een uur in de tuin bezig. Ton tegen mij: 'Kinderen oogsten graag, en wie niet? Nu zijn ze alleen daarmee bezig. Eerder moeten ook heel andere dingen gebeuren: spitten, mesten, wieden, water geven, planten. Dan moet je zorgen voor afwisseling van activiteiten. Zo blijft het leuk. Kinderen worden ook geboeid door de dieren in de bodem en op de bloemen. En door dingen te proeven. Zo laat ik ze ook rijpe, maar rauwe dopervtjes proeven, als 'snoepjes'. Kinderen zijn ook steeds weer verbaasd om te zien hoe de dingen groeien en veranderen.'

De composthoop in de tuin vraagt ook regelmatig zorg, in het bijzonder het keren van het verterend materiaal. Daar komen, behalve tuinafval, ook appelschillen en dergelijke van het overblijven van de kinderen op. De compost wordt weer gebruikt in de tuin.

Ton noemt ook nog de activiteiten voor als het slecht weer is. Dan worden er onder andere spelletjes gespeeld die met de tuin te maken hebben, zoals een zelfgemaakt 'groenten-kwartet' en een dito memoriespel. De afbeeldingen daarvan worden uit een catalogus van een zaadfirma gehaald. Ook de kleuters kunnen met die plaatjes werken.

Tuinwinkel

De oogst wordt het schoolgebouw binnengebracht, naar het 'winkelkje' – een grote tafel – in de hal, waar elke donderdagmiddag de geoogste producten verkocht worden. Een grote tafel, met weegschaal. Kinderen uit de bovenbouw hebben hier de leiding, jongere kinderen assisteren. De geoogste producten worden gesorteerd, gewogen, verpakt, mooi uitgesteld en geprijsd. Over die prijs wordt geadviseerd door Ton. Het moet een reële prijs zijn, te vergelijken met die in de supermarkt en natuurvoedingswinkel. Op een bord worden de verkrijgbare producten opgeschreven, met de prijzen van elk. Ouders komen binnen en kopen de producten. Ze beleven het enthousiasme van de kinderen, hun trots op de 'opbrengst' van hun arbeid. Zo gaat de tuin ook voor ouders meer leven. De inkomsten van de winkel worden weer besteed aan de tuin, voor het kopen van zaden, e.d. Per keer wordt soms wel voor dertig Euro verkocht. Ook wordt in de keuken van de school met kinderen regelmatig gekookt en gebakken met spullen uit de tuin. In de wintermaanden worden producten als witlof, boerenkool, veldsla en knolselderij geoogst en verkocht.

Jaarplanning

Het tuinwerk vereist een planning die het hele jaar omvat. Al vroeg in het schooljaar, in oktober wordt de tuin schoongemaakt, door kinderen, begeleid door Ton. Delen van de tuin worden gespit door kinderen en begeleiders. In november wordt de tuin bemest met stalmest, kalk en compost. De mest wordt ondergewerkt. Ook kleuters helpen bij het scheppen van de mest. In de wintermaanden wordt – als het slecht weer is – door een groep kinderen, die bestaat uit vertegenwoordigers van de stamgroepen, in de voor het tuinieren geplande tijd een teeltplan gemaakt, onder leiding van de tuincoördinator. De

kinderen van deze werkgroep koppelen dat weer terug naar hun stamgroep. Zodra het teeltplan voor het komende seizoen is vastgesteld worden zaden besteld. Tijdens de wintermaanden worden ook de gereedschappen samen met de kinderen onderhouden en wordt extra aandacht gegeven aan de composthoop. Ook wordt de kas gereedgemaakt voor het nieuwe seizoen. In februari – maart wordt met de kinderen al voorgezaaid in de kas en vindt al het voorkiemen van de aardappelen plaats. Verder kan het teeltplan gevolgd worden, waarbij ook aangegeven is wie wat, waar en wanneer doet, bijvoorbeeld aan de hand van een zaaikalender.

Bij het maken van het teeltplan moet ook rekening gehouden worden met de zomervakantie. Voorzover dat vooraf te overzien is, is het bijvoorbeeld niet handig als de sperziebonen allemaal in de zomervakantie rijp zijn om te oogsten. Dergelijke gewassen moeten niet te vroeg en niet te laat gezaaid en geplant worden. Er wordt naar gestreefd om het hele jaar een tuinlogboek bij te houden, in een samenwerking van tuincoördinator, teamleden en kinderen.

Organisatie

Om de tuin heen moet er heel wat georganiseerd worden. Er is een tuincoördinator nodig. Dat ging lang goed, maar er kon een aantal jaren geen tuincoördinator gevonden worden. In het team ontbrak de tijd en de kennis. Met als resultaat dat de tuin deze jaren verwaarloosd en niet gebruikt werd. Ton Smit, oud ouder en vrijwilliger van de kindertuinen en lid van de school- en volkstuinvereniging, wilde helpen. Hij heeft toen bij de school waar hij werkte BAPO-uren opgenomen en vanuit de oudergelden van de school kon voor een financiële tegemoetkoming gezorgd worden. Onder zijn leiding werd op een aantal zaterdagen door ouders achterstallig onderhoud gedaan. Er werd toen een nieuw plan gemaakt, waar nog steeds mee gewerkt wordt. Een lid van het schoolteam is aanspreekbaar voor wat betreft

de gang van zaken rond de tuin. Er is in principe ook een ouder als extra begeleider beschikbaar, maar die vacature is niet altijd gemakkelijk te vervullen. Wel zijn er voldoende ouders te vinden voor werkdagen voor grote beheerswerkzaamheden. Dat zijn altijd gezellige gebeurtenissen.

De tuin in het geheel van de school

Ik spreek met Guda, directielid en al heel lang werkzaam op De Bijenkorf. Zij vertelt: 'De tuin is voor ons als Jenaplanschool een wezenlijk bestanddeel van het onderwijs. Dat geldt voor het tuinieren met en door de kinderen als rijke pedagogische situatie. Maar ook verder speelt de tuin een rol binnen de wereldoriëntatie (WO). Wij hebben met de tuin, de sloot, de bosjes en de natuurtuin rijke bronnen voor WO direct bij de hand. De moestuin in het bijzonder is een inspiratiebron voor WO en levert ook concreet materiaal voor WO. De tuin speelt ook een rol in onze profilering als school. We zien bovendien de potenties van de tuin in het kader van "passend onderwijs" voor elk kind. Het zou heel mooi zijn, als kinderen die dat extra nodig hebben een eigen traject kunnen volgen, waarin de tuin een belangrijk element is. Het zorgen voor de extra en specifieke begeleiding van zulke kinderen is echter lastig. Het inpassen in taken van het team, ook financieel gezien, is voor onze school moeilijk. Nog afgezien van de deskundigheid die binnen het team daarvoor nodig is. Het beroep dat je onder schooltijd op ouders kunt doen voor het begeleiden van kinderen bij het tuinieren is ook beperkt nu veel ouders sterk bezet zijn door betaald werk. Het is allemaal belangrijk en mooi, maar heel kwetsbaar'.

Adviezen

Guda geeft op grond van de ervaringen van De Bijenkorf met het tuinieren door kinderen enkele adviezen:

- Als je letterlijk de ruimte hebt: pak die kans!
- Het hoeft niet zo groot te zijn.
- Denk daarbij aan de ontwikkelingsbehoeften van alle kinderen. Houd er daarbij ook rekening mee dat er kinderen zijn die nog nooit met hun handen in de aarde hebben gewroet en die het in het begin maar vreemd en griezelig vinden. En denk aan de kinderen die extra en specifieke zorg behoeven.
- Zorg ervoor dat een teamlid aanspreekbaar is, die het warm kan houden en de ontwikkeling gaande houden, intern in het team en in externe contacten.
- Blijf gespitst op het vinden van vrijwilligers, maak de behoefte van de school breed bekend.
- Zorg voor draagvlak bij ouders, laat de meerwaarde voor hun kinderen zien en beleven.

*Kees Both is onderwijs- en natuurpedagoog, oud-landelijk medewerker Jenaplan
Met dank aan Ton Smit, tuincoördinator en Guda Koers, directielid.*

Boeken over tuinieren met kinderen

Ydema, B. (2008), *De groene hemel: Over schooltuinen en achtertuinen*. ISBN 9789021534077

Ydema, B. (2010), *Met meester Bert op ontdekkingsstocht door je tuin* ISBN 9789021547589

UITZICHT

Tuinieren met kinderen is een uiterst krachtige leeromgeving, die raakt aan diverse basisprincipes en kwaliteitscriteria van het Jenaplan. Leven met de aarde is te verbinden met leren over onze relaties met de aarde. Daarbij komen zeker vier van de zeven ervaringsgebieden van wereldoriëntatie in het vizier. Dat is op verschillende manieren te realiseren. Bepalende factoren in de keuze uit deze mogelijkheden zijn met name ruimte, sociale controle (vandalisme) en deskundige begeleiding van de kinderen. Als er qua ruimte en sociale controle mogelijkheden direct bij de school zijn: doen!

Een tweede mogelijkheid om met kinderen te tuinieren is het participeren in het schooltuinwerk op een centraal gelegen schoolwerktuincomplex. Die zijn echter niet overal aanwezig.

Een derde mogelijkheid is het aangaan van een alliantie met een volkstuinvereniging. Dat kan de vorm hebben van assistentie door senioren die lid zijn van die volkstuinvereniging bij het tuinieren vlak bij school. Of door het huren van een of meer percelen van de volkstuinvereniging en aldaar ondersteund worden. Er kan ook aangesloten worden bij de ontwikkeling van stadslandbouw, die her en der plaatsvindt.

Scholen hebben in onze complexe samenleving niet altijd of in voldoende mate de deskundigheden in huis die zij voor de ontwikkeling van de kinderen belangrijk vinden. De Raad voor het Landelijk Gebied, adviesraad van de regering, pleit daarom voor allianties met maatschappelijke organisaties, vaak tot wederzijds nut. Faciliteiten kunnen zo benut worden binnen het curriculum en in de buitenschoolse opvang. Een van de voorbeelden die zij geven betreft het tuinieren met kinderen (de Vet, e.a., 2008). Elders is gewezen op de grote waarde van de overdracht van kennis en vaardigheden van senioren naar jongere generaties, in het bijzonder kinderen, ook wat het tuinieren betreft (Mayer-Smith, e.a., 2007). Er lopen heel wat fitte en zeer deskundige senioren met een grote tuinervaring rond, een potentieel dat aangeboord kan worden. De betreffende senioren kunnen op hun beurt genieten en leren van het enthousiasme en de frisse kijk van kinderen. In deze ontmoeting kan werkelijk intergenerationeel leren ontstaan. NME-centra zouden hier een makelaarsfunctie kunnen hebben en de betreffende senioren en scholen verder ondersteunen.

Kees Both is onderwijs- en natuurpedagoog, oud-landelijk medewerker Jenaplan

Literatuur

Mayer-Smith, J., e.a. (2007), *Teaming children and elders to grow food and environmental consciousness. Applied Environmental Education and Communication*, jrg. 6, p. 77-85

Vet, C.J.G.M. de, e.a. (2008), *Groen opgroeien! Advies over meer samenhang in groen jeugdbeleid*. Utrecht: Raad voor het Landelijk Gebied. Te downloaden van <http://www.rlg.nl/adviezen/088/088.html>

EEN EDUCATIEVE SCHOOLTUIN

GERARD DIJKMAN

OBS Fridtjof Nansen is gelegen in Rotterdam in de wijk Ommoord. De school telt circa 230 leerlingen en is sinds maart 2007 in het bezit van een prachtige schooltuin.

De school ligt in een wijk die in de jaren '60 van de vorige eeuw is ontworpen. Naast veel flats vind je er ook eengezinswoningen en heel veel groen. Aan drie kanten rondom de school is een groenstrook en aan de voorkant een groot schoolplein. Het ruime stuk grond is de voorafgaande jaren volledig verwaarloosd en bood een troosteloze aanblik. Het gaf geen gelegenheid om de kinderen kennis te laten maken met de natuur. Uit gesprekken met de directie en het team en een enquête onder de ouders kwam de wens naar voren om een educatieve schooltuin rondom het schoolgebouw te realiseren.

Een plan en een begroting

We hebben eerst aan de kinderen gevraagd wat zij graag zouden willen in de tuin. Daar kwam van alles uit: spelen tussen de bomen, klimmen, fruitbomen plaatsen, lekker zitten op het gras. De teamleden wilden graag wat stukjes grond om zelf met de kinderen allerlei producten te verbouwen.

Aan Steven Bol, ouder en hovenier, is toen gevraagd om met alle opmerkingen en tekeningen van het team en de kinderen een ontwerp en een begroting voor de tuin te maken. Hij schatte de kosten op ruim 80.000 euro, wat wel enige schrik teweeg bracht. Zelfwerkzaamheid van ouders, team en kinderen zou het bedrag lager kunnen maken.

Uitvoering

Het plan werd opgeknipt in verschillende fases, waardoor afhankelijk van de beschikbare financiële middelen er fasegewijs voortgang kon worden geboekt. Zo is met de inkomsten van een fancy fair en een kunstproject geld ingezameld om het rooien van een aantal bomen en het verwijderen van afval te bekostigen.

In de volgende fase werd de grond geëgaliseerd, erfafscheiding rondom de tuin aangebracht en gestart met de aanleg van de tuin. Op verschillende zaterdagen is er door jong en oud veel werk verzet.

De Groene Duim

In 2005 deden we mee aan 'De Groene Duim', een initiatief van de gemeente Rotterdam om in de wijken meer groen aan te leggen.

Een som geld van 35.000 euro kon worden besteed aan de aanleg van de tuin. Deze subsidie was samen met ander sponsorgeld voldoende om met de uitvoering van onze plannen door te gaan.

Het ontwerp van hovenier Steven Bol met alle educatieve en speelse elementen, zoals klassentuinen, doolhof, speelbos en een mooi centraal plein is in het schooljaar 2006-2007 werkelijkheid geworden.

Het onderhoud

Een tuin hebben is één, onderhouden is twee. Vanaf het begin liepen we direct tegen een aantal vragen aan zoals 'Wie coördineert de activiteiten in de tuin? Welke regels moeten we opstellen? Hoe organiseer je het werken in de tuin met een groep van dertig kinderen? Hoe onderhoud je de tuin? Wat gaan we verbouwen en wat doen we vervolgens met de opbrengsten uit de tuin?

Zo stelden we een onderhoudsplan op. Zeven zaterdag- of zondagochtenden in het schooljaar vragen we de ouders te komen helpen in de schooltuin. Tot nu toe reageert daar een groep van een ongeveer dertig ouders steeds positief op.

Tijdens de lessen proberen we ook ouderhulp te realiseren, al loopt dit wat moeilijker. In de onderbouw lukt het echter om een aantal moeders wekelijks te betrekken bij het werken in de tuin.

In principe is de tuin overdag altijd open. Alleen bij slecht weer gaat de poort dicht. In de pauzes kan er worden gespeeld, er zijn rustige zitplekjes en er is een open klaslokaal om buiten bijvoorbeeld een muziekles te geven of een verhaal voor te lezen.

Eigen tuinbouw

Sinds 2007 hebben we al heel veel verbouwd. Voor elke leeftijdsgroep is er een eigen stukje grond. De kleuters hebben courgetteplanten, paprika's, tomaten, bietjes en aardbeien geplant en verzorgd. De middenbouw teelt aardappelen, kersttomaatjes, Oost-Indische kers,

zonnebloemen en verschillende kruiden.

Alle producten worden door de kinderen geoogst. Vervolgens wordt er in de keuken van de school een gerecht van gemaakt en wordt het in de klas geconsumeerd of uitgedeeld in andere groepen. Zo hebben de kinderen in de afgelopen tijd geproefd hoe bietensalade en courgettecake smaakt. Verder hebben zij onze eigen aardbeien, druiven en pruimen die in

een heerlijke jam zijn verwerkt kunnen proeven.

We hebben ondertussen geleerd dat het verzorgen van een moestuin heel structureel moet gebeuren. Vooral na de zomervakantie is er bijzonder veel te doen. We hebben ontdekt dat ook courgettes van een meter lang in de keuken nog tot iets smakelijks verwerkt kunnen worden.

In het schooljaar 2009 – 2010 helpen de kinderen van groep 7 en 8 bij de kinderen van groep 3 en 4. Tijdens het blokuur gaat een groepje kinderen met twee bovenbouwers onder leiding van een onderwijsassistent samen aan de slag.

Kunst in de natuur

De tuin is heel waardevol als expositieruimte. Bij het project 'Natuur in de Kunst of Kunst in de Natuur' kwam dat natuurlijk goed uit. In de tuin werden kunstwerken van de kinderen opgehangen en in de bomen verschenen ineens geheimzinnige maskers en vogels.

Verder zijn er nog tal van andere activiteiten waarbij kunstzinnige vorming gecombineerd wordt met de tuin. Zo gaan de kinderen van groep 5/6 de tuin in om beestjes te zoeken. Deze worden met het vergrootglas heel goed bekeken en vervolgens wordt er een tekening van gemaakt. Een andere groep gaat in de natuur schetsen. In andere groepen worden natuurproducten, zoals bladeren en takjes, gebruikt bij stempelopdrachten. De opdracht om een mooie en uitdagende vogelverschrikker te maken leverde een prachtige verzameling van bijzondere figuren op.

Kunst en schooltuin vormen op allerlei manieren een inspirerende combinatie.

Samenwerking met kinderen in Turkije

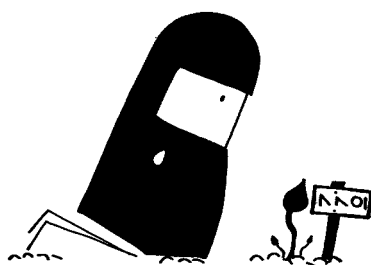
Onze school heeft een samenwerkingsovereenkomst gesloten met een school in Adayazi (Turkije). We doen over en weer verslag van onze werkzaamheden op het gebied van natuur en milieu. Van tevoren maken we afspraken over het te behandelen thema, bijvoorbeeld water, afvalproblematiek of voeding. De resultaten van de werkstukken worden in het Engels weergegeven en opgestuurd naar onze vriendschapsschool in Turkije.

De kinderen hebben vanaf groep 5 Engelse les om dat mogelijk te maken.

Zij maken ook een verslag van hun werkzaamheden in de tuin. Dit wordt door henzelf in het Engels vertaald en daarna opgestuurd naar Adayazi. Leuk

om een reactie terug te krijgen en te lezen wat zij in Turkije verbouwen. Dat roept weer allerlei vragen op die nader onderzocht kunnen worden.

De Stichting Ekokids begeleidt ons bij het samenwerkingsprogramma. Zo worden onze natuur- en milieuactiviteiten een vast onderdeel van het schoolprogramma. De samenwerking met de Turkse kinderen en groepsleiders staat daarbij centraal. Een delegatie van ons team is al

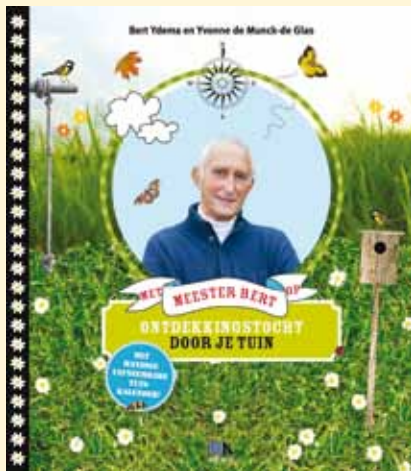
twee keer in Turkije geweest om te overleggen welke vormen van samenwerking mogelijk zijn. De Turkse collega's hebben ondertussen ook een tegenbezoek afgelegd.

*Gerard Dijkman is directeur van OBS Fridtjof Nansen in Rotterdam
Cartoons: Janneke Kaagman*

SIGNALEMENTEN

Signalementen

FELIX MEIJER

Met meester Bert op ontdekkingstocht door je tuin

Een boek dat heel goed te gebruiken is door groepsleiders en kinderen die meer over de natuur rond de school en in de schooltuin willen weten. Het biedt per maand een overzicht van activiteiten die kinderen kunnen uitvoeren in de natuur en met natuurmaterialen, proefjes, onderzoekjes, recepten en veel vlot geschreven informatie. Door de vele illustraties, tekeningen, schema's en foto's een duidelijk en aantrekkelijk boek, dat kinderen en groepsleiders stimuleert om het hele jaar door aan de slag te gaan, zowel binnen als buiten en van de natuur te genieten. Bevat naast een poster van de foto's uit de twaalf maanden, met daarbij enkele tips die in het boek uitgewerkt zijn, ook een zaaitabel en een register

Besproken werd

Met meester Bert op ontdekkingstocht door je tuin, Ydema, B en Muck-de Glas Y. de, Uitgeverij Kosmos, Utrecht, 2010, ISBN 9789021547589, 128 pag., € 19,95

Speelnatuur in de stad

Een boek waarin een pleidooi wordt gehouden voor het creëren van avontuurlijke speelplekken in de natuur. Daardoor krijgen kinderen de ruimte om plezier te beleven, natuur te ervaren, te bewegen in de frisse buitenlucht, creatief te zijn en zich op sociaal-emotioneel gebied te ontwikkelen. Maar hoe ziet goede, beheersbare, uitdagende speelnatuur eruit? Hoe initieer je, ontwerp je, maak je en beheer je deze in de woon- of schoolomgeving?

Voor een antwoord op deze vragen combineert dit boek de kennis van Wageningen Universiteit en Researchcentrum en de inzichten van de GGD Rotterdam-Rijnmond met de praktijkervaringen van Natuurspeeltuin de Speeldernis. Het resultaat is een zeer leesbaar, rijk geïllustreerd, overzichtelijk verhaal, dat speelnatuur van alle kanten belicht. Het nodigt uit tot het zelf realiseren van speelnatuur in de omgeving van de school. Voor scholen die zich willen verdiepen in het verbeteren van de schoolomgeving een prachtig boek vol informatie, praktische suggesties, ideeën en stappenplannen.

Besproken werd

Speelnatuur in de stad, Bogaard, J. van den e.a. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, 2009, ISBN 9789062244980, 226 pag. € 20,00

Een nieuwe schoolplanperiode?

Schakel tijdig de jenaplanspecialist in om het team op jenaplanaspecten te scholen.

'hoe onderscheiden we ons meer als jenaplanschool?'

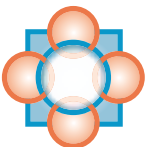
'hoe 'jenaplan' werken we eigenlijk?'

'welke scholing motiveert de stamgroepleiders?'

Vraagt u zich dit regelmatig af?

Schakel de jenaplanspecialist in voor begeleiding en scholing op maat. Afgestemd op uw vragen en de verschillende talenten in uw team.

- visieontwikkeling
- teambuilding
- profilering
- oriëntatiecursus
- coaching (beginnende) directeur en stamgroepleiders
- jenaplanopleiding

Jenaplan specialist

'Het beste uit kinderen en volwassenen halen'

www.jenaplanspecialist.nl

Jaap Meijer, T 06 23777883

Felix Meijer
deskundig in onderwijs
035 6280242

**op zoek naar
boeiende, praktische scholing
of deskundige begeleiding
in het komende schooljaar?**

**Ontwikkelen in een dynamische school,
samen op weg.**

**Neem voor een vrijblijvend gesprek contact op
met Felix Meijer via felixmeijer@synego.nl
en we maken een traject op maat.**

Scholing

- ◇ tweejarige jenaplanopleiding voor groepsleiders
- ◇ cursus Jenaplan Oriëntatie
- ◇ cursus Oriëntatie JenaplanKernkwaliteiten
- ◇ cursus 'Van zelf werken tot zelfverantwoordelijk leren', gericht op werk en/of wereldoriëntatie
- ◇ cursus oudergesprekken

Begeleiding

- ◇ zelfevaluatie van je onderwijs met behulp van De Open Bron Monitor
- ◇ visieontwikkeling met behulp van de JenaplanKernkwaliteiten
- ◇ opzetten van collegiale intervisie in de regio
- ◇ opzetten van wereldoriëntatie, passend bij de mogelijkheden en behoeften van kinderen
- ◇ opzetten van de werktijd en blokperiode
- ◇ Anders evalueren van en met kinderen door reflectie en portfolio
- ◇ levend taalonderwijs met 'Dat's andere taal'
- ◇ kringgesprekken
- ◇ teamvorming

Coaching

- ◇ (beginnende) stamgroep- en schoolleiders
- ◇ bouwcoördinatoren
- ◇ managementteam

www.synego.nl

NATUUROBSERVATIE

in de stamgroep van Hans Wolff

DICK SCHERMER

In het boek 'Een lagere school volgens de basisprincipes van de leef- en werkgemeenschapsschool' beschrijven Peter Petersen en Hans Wolff, de eerste stamgroepleider in Jena, hoe zij met een stamgroep werkten. Uit al deze aantekeningen heeft Dick Schermer citaten gehaald die te maken hebben met het benutten van de ruimte om de school.

'Op het voorlopig lesrooster (medio mei 1924, na 18 dagen schoolgaan) staat 'heemkunde' vermeld op maandag, dinsdag, woensdag van 9-10 uur, met als nadere invulling: topografie, omgeving, natuurobservatie, tuinwerk, levensonderwijs in aansluiting op het dagelijks leven en de omgeving. (p. 58)

Vanaf de vijfde schoolweek (26-31 mei 1924) begint het wekelijkse verslag van Wolff met het kopje 'Natuurobservatie en levensonderwijs'. Zijn groep bestond uit 21 kinderen (14 jongens en 7 meisjes), overeenkomend met onze groepen drie tot en met zes.

Als we in de tuin komen ligt het stuk grond dat we krijgen al helemaal omgespit. Het linker stuk mogen de kinderen individueel bewerken, het rechter stuk wordt gemeenschappelijk bewerkt. We zetten op het linker stuk stroken van 1 meter af; twee kinderen krijgen telkens samen een strook. En nu wordt er gewerkt dat het een lust is om te zien: ik baan de paadjes en de hele club als ganzen achter mij aan. Ieder zoekt zijn eigen bedje uit (steeds merk je weer welke kinderen vriendjes zijn.) (51/2)

We gaan naar de tuingereedschappen. Meteen beginnen de kinderen te hakken, te graven en te planten, wat ze aan kiemende kastanjes, weegbree, paardenbloemen e.d. vinden! Ik zeg dat het goed is om jonge stekken behoorlijk 'water te geven'. Een paar kinderen zeggen waarom dat moet. Interessant om de verschillende manieren waarop de kinderen hun stukjes grond verdelen en benutten te zien. De gereedschappen, schoenen en handen worden schoongemaakt, het gereedschap wordt op z'n plaats gebracht. (p. 52)

Haast elke dag zijn we een half uur à een uur in de tuin. Eerst moet er in de eigen bedden nog geplant worden, vastgetreden aarde moet worden losgemaakt, plantjes die te dicht op elkaar staan moeten worden overgeplant, steentjes en afgevallen perensteeltjes moeten worden opgeraapt. Als dat gebeurd is, beginnen de kinderen met de gemeenschappelijke stukken. (week van 19-24 mei 1924, p. 59)

Elke dag laten de kinderen elkaar of mij met veel plezier zien hoever hun erwten, bonen en tomaten zijn gegroeid. Voor de kleine beestjes interesseren ze zich allemaal. Gieten doen ze zelfs op of na regendagen. – Al na deze paar weken merk ik, hoe de samenhang met dit kleine stukje grond, 'mijn (bloem/groente)-bed', bij velen een zorg-

vuldiger omgang met de groeiende en kiemende plantjes tot gevolg heeft. Door de voortdurende omgang ermee gaan ze liefdevoller met de kleine beestjes, de wormen en kevertjes om. (p. 59)

Er komen naamplaatjes bij. Het kiemen kan heel verschillend zijn. Ook de kiemtijd varieert. (p. 59)

Alle zaden die de kinderen maar bemachtigen kunnen, komen in de zakjes met de namen erop. (p. 87)

We observeren de groei van peren die langs latwerk groeien (spalierperen) en die aan de bomen groeien. Dat er heel wat kleine peertjes afgevallen zijn vinden de kinderen eerst erg zielig, maar al gauw komen ze tot het inzicht dat dit een natuurlijke gang van zaken is. (p. 59)

We kijken precies hoe de mussen en de zwaluwen zich op de grond voortbewegen en we doen ze na. Aan de zuidkant van de school achter de dakgoot ontdekt een jongen een nest, waar de mussen net veertjes in hebben gebracht. Ter vergelijking laat Theo ons een merel-nest zien dat in de kast stond. (p. 59)

Tot grote vreugde van de kinderen hebben we deze week een overvloedige perenoogst: immers 'loon verzoet de arbeid'. De peren waar een plekje aan zit, worden gemeenschappelijk opgegeten. De opbrengst van de peren vult onze kas, die twee kinderen beheren. (p. 87)

Omdat de herfstvakantie begint, oogsten we voor de laatste keer peren. Op de paden in de tuin kijken we naar het werk van de regenwormen in de aarde. In onze waterton vangen we larven van de steekmug, die we onder de microscoop bekijken. Aan het eind van de week maken we op een mooie morgen een wandeling langs de Leutra, waar de herfst zijn intrede heeft gedaan. De tekeningen van verschillende wortelvormen staan op het bord in verband met ons werk in de tuin. (p. 89)

Ik heb de kinderen het sprookje 'Hoe het winterkoninkje koning van de vogels werd' voorgelezen. Naar aanleiding van een kringgesprek maken we schetsjes van verschillende vogelsnavels. Enkele kinderen vullen die in de komende dagen aan met behulp van afbeeldingen of op grond van wat ze in de dierentuin hebben waargenomen. (p. 89)

Gesprek over de betekenis van de regenwormen in onze tuin. We zijn hierop gekomen doordat Lina de schorskever op palen in de schutting rond de speelplaats heeft geobserveerd. (p. 92)

*Bron: Een lagere school volgens de basisprincipes van de leef- en werkgemeenschapsschool Peter Petersen en Hans Wolff, Hoevelaken, 1987
Verzameld en bewerkt door Dick Schermer*

MIJN KIK OP

RELATIE VAN HET KIND MET DE WERELD

JAAP NELISSEN

- 3.1. Kinderen leren dat wat ze doen er toe doet en leren in levensechte situaties.
- 3.2. Kinderen leren zorg te dragen voor de omgeving.
- 3.3. Kinderen passen binnen wereldoriëntatie de inhoud van het schoolaanbod toe om de wereld te leren kennen.
- 3.4. Kinderen leren spelend, werkend, sprekend en vierend volgens een ritmisch dagplan.
- 3.5. Kinderen leren initiatieven te nemen vanuit hun eigen interesses en vragen.

Als u het laatste Jenaplancongres in november 2009 heeft bezocht, dan zult u zich ongetwijfeld de inleiding van Ludo Heylen herinneren. Zijn presentatie staat ook bij mij nog zeer prominent op mijn netvlies. Zijn belangrijkste boodschap was dat kinderen veranderd zijn (de zogenaamde 3S generatie: slimmer, sneller en socialer). En dat de maatschappij en wereld zijn veranderd. (kennis verspreidt zich in een steeds sneller tempo en wordt voor iedereen toegankelijk) Scholen blijven in dit hele proces echter hopeloos achter. Deze presentatie heeft mij enorm geïnspireerd en aan het denken gezet. Ik betrap me er wel eens op dat ik me, net als mijn eigen ouders, afzet tegen de in mijn ogen schijnverworvenheden van de hedendaagse jeugd. Hoezo socialer? Alsof het hebben van hyvesnetwerken iets te maken heeft met sociale contacten. Hoezo sneller? Dat zogenaamde multitasken is toch niets meer dan een eufemisme voor het gebrek aan concentratie. Hoezo slimmer, terwijl de huidige jeugd over bar weinig feitenkennis beschikt?

Ik wil niet dezelfde fout maken die onze ouders en voorouders ook maakten, namelijk het verketteren van alles dat nieuw, onbekend en onvermijdelijk is. De wereld verandert en de jeugd heeft het vermogen om zich aan te passen aan die verandering. Hierbij stuiten ze op het instituut onderwijs dat zich voor een groot deel nog beroept op verouderde principes. Hier is een paradigmashift ofwel een grondige verandering van denken nodig. Het jenaplanconcept heeft volgens mij alles in zich om deze paradigmashift succesvol te maken. Sterker nog, dat proberen we al jaren, met wisselend succes, te realiseren.

In het bovenstaande kader staan de vijf indicatoren die horen bij de relatie van het kind met de wereld. Ik kan mij nog goed de biologieboekjes met plaatjes van regenwormen herinneren die ik op de lagere school moest doorworstelen. Ik woonde in een dorp dat omringd werd door weilanden waar het ongetwijfeld wemelde van de regenwormen die zich een weg baanden door de vette klei. Hoewel het levensechte zich aan alle kanten aanbood, koos het toenmalig onderwijzend personeel er helaas voor om ons, middels weinig levensechte tekeningen, te scholen in de kennis over de regenworm in plaats van de natuur in te trekken.

Het zorgdragen voor de omgeving is, in een tijd dat 'oude sociale structuren' plaatsmaken voor een meer geïndividualiseerde samen-

leving, waarin netwerken een meer en meer digitale vorm krijgen, een heel belangrijke indicator. Verantwoordelijkheid voelen en leren dragen zal meer expliciet aan de orde moeten komen.

Over de derde indicator hoeft ik weinig te zeggen, alles wat wij op scholen doen heeft als ultieme doel kinderen de wereld te leren kennen en hun plek daar in te

vinden. Het grote verschil met vroeger is dat de wereld, via internet, door iedereen in huis te halen is. Dit biedt enorme kansen, maar vraagt ook om het leren selecteren.

De vierde indicator is eigenlijk voor mij de meest waardevolle. Ja, wij moeten meegaan in de (veelal technische) ontwikkelingen die heel veel mogelijkheden bieden, maar wij moeten deze kernactiviteiten blijven koesteren. Spelen, spreken en vieren zijn en blijven essentieel voor het welzijn van kinderen.

De laatste indicator is er een die de laatste jaren van steeds meer en groter belang is geworden. Onze kenniseconomie vraagt om initiatiefrijke mensen die met een innoverend creatief vermogen hun aandeel kunnen leveren in de maatschappij van de toekomst. Kinderen zijn al lang geen grondstof meer die gekneed dient te worden tot brave volgzame burgers. Het onderwijs dient zich te transformeren van producent naar dienstverlener. Wij faciliteren de volwassenen van morgen. Zoals Ludo Heijlen in zijn presentatie aangaf: 'Wij leiden mensen op voor banen die nog niet bestaan, om problemen op te lossen die nu nog niet spelen en om met technieken te werken die nog moeten worden ontwikkeld.'

De relatie van het kind met de wereld is essentieel in een wereld die zo snel verandert en zo dichtbij is gekomen.

Jaap Nelissen is secretaris van het dagelijks bestuur van de NJPV.

MENSENKINDEREN BESTAAT 25 JAAR

*Ter gelegenheid daarvan kijken we terug en vooruit.
Deze keer met Dick Schermer, die al jaren de teksten
van Mensenkinderen corrigeert.*

Naam: Dick Schermer

Woonplaats: Zevenaar

Huidige functie: corrector Mensenkinderen (met veel leesplezier)

Jenaplanverleden: Ik begon als leraar geschiedenis op een ivo-mavoschool (1961), werd hoofd van een lagere school in Ede (1964) en in Purmerend (1967). De laatste school ontwikkelde zich tot jenaplanschool. In 1971 werd ik pedagogisch-didactische medewerker van de nieuwe schoolbegeleidingsdienst in Oude Pekela. Van 1976 tot '98 was ik eerst jenaplanbegeleider, daarna algemeen schoolbegeleider in Arnhem. Binnen het jenaplanseminar (de huidige jenaplanopleiding) was ik actief en gefocust op 'werkmiddelen', schreef veel katernsjes en bijdragen voor Pedomorfose en later Mensenkinderen, vooral over schrijfmethoden.

Hobby's: tennis, bezig zijn met kinderschrift en scriptpsychologie, fietsvakanties

Favorieten: boek en film: literatuur op hobbygebied muziek: niet aan mij besteed landen en plaatsen: Nederland is fiets-groot genoeg website: niet speciaal radio en/of TV-programma: sportuitzendingen (eredivisie voetbal, grote tennis-toernooien).

Wat was je eerste kennismaking met het Jenaplan?

Woensdagmiddagsgesprekken bij Suus Freudenthal thuis in de Franz Schubertstraat in Utrecht. In mijn Purmerendse periode treinde ik daarheen. We spraken dan over onderwerpen die verband hielden met onze school-in-ontwikkeling, doorgaans aan de hand van tevoren toegestuurde informatie. Suus betrok me graag bij haar eigen bezigheden, vroeg concepten door te lezen en van kanttekeningen te voorzien. Ze was een altijd bezige en inspirerende vrouw.

Welke gebeurtenis is je bij gebleven?

De rondleiding door Hans Wolff bij een veenafraving tijdens een Jenaplanconferentie in Oosterhesselen. Wat hij precies vertelde staat me niet meer bij, maar de weldadige rust en vanzelfsprekendheid waarmee hij dat deed. Alsof hij ervoor was ingehuurd. Datzelfde beeld roept zijn foto in de kring voor mij nog altijd op, die in 'Een lagere school volgens de basisprincipes van de leef- en werkgemeenschapsschool' is opgenomen.

Wat heeft het Jenaplan jou geboden?

Zicht op een kind- en menswaardige samenleving.

Wat is voor jou het meest waardevolle aspect van het Jenaplan?

Dat het kinderen intentioneel probeert te bereiken

Wat zijn voor jou belangrijke aanverwante concepten/ideeën?

Zowel de traditionele vernieuwers als Daniel Greenberg (Sudbury Valley School).

Wat zijn je drijfveren in het onderwijs geweest?

Met kinderen pedagogisch bezig zijn.

Welk artikel uit Mensenkinderen is je bijgebleven en wil je aanbevelen aan anderen?

Het inspirerende verhaal van Jos Elstgeest over 'Vraag het de mierenleeuw zelf maar'. Dat daagt uit tot een heel andere benadering.

Wat vind je van de column 'De moeder van ...' die in dit nummer voor het laatst verschijnt?

In elke column ontmoet me haar positieve houding en de tederheid waarmee ze over Mare en Pien schrijft.

Wat vind je van Mensenkinderen als blad van en voor jenaplanscholen?

Door de jaren heen blijft de gevarieerde inhoud, terwijl de bijdragen steeds 'dichter' bij de groepsleider komen.

Heb je suggesties ter verbetering van Mensenkinderen?

Kinderen kunnen meer aan het woord komen; zij zijn de 'ervaringsdeskundigen' binnen het Jenaplan!

Waar moet volgens jou in het (jenaplan)onderwijs meer aandacht besteed worden?

De permanente verbinding laten zien tussen het concept (basisprincipes) en de concrete schoolpraktijk.

Wat zou je als eerste doen als je minister van OC&W zou zijn?

Schoolteams aanmoedigen zich te bezinnen op en te beperken tot wat zij als kerntaak van hun pedagogische opdracht zien. En daarin het schrijven met een pen in ere houden.

Hoe zie je de school van de toekomst?

Een leef- en werkgemeenschap van kinderen, beroeps- en natuurlijke opvoeders, die middenin de plaatselijke samenleving staat.

JAS werkt samen met veel andere organisaties
aan de kwaliteit van jenaplanonderwijs

www.jenaplan.nu

jenaplan
advies & scholing

JENAPLANCENTRUM
RUINERWEG 12
7932 PD ECHTEN
0528-251588

SCHOOL-
BEGELEIDING

OPLEIDING
JENAPLANDIPLOMA

INTERIM-
MANAGEMENT

OPLEIDING
Video Coach

SCHOLEN-
BOUW

LEVEND
ONDERWIJS

TEAMBUILDING

INTERNATIONA-
LISERING

OPEN BRON
MONITOR

Afscheid

Op de volgende pagina staat voor de laatste keer de column van 'De moeder van ...'. Al vier jaargangen schreef deze moeder over de belevenissen van haar kinderen Pien en Mare en over de jenaplanschool die zij bezochten. In haar eerste column in september 2006 schreef ze: 'Het begint me na enkele jaren tot me door te dringen dat je als ouder in en rond de school vooral gezien wordt als 'de moeder van'. En omdat Mensenkinderen voor de achterkant van het blad geïnteresseerd is in de luchtige bespiegelingen van een jenaplanouder lijkt 'de moeder van' mij wel een geschikte naam.

Nu haar kinderen de basisschool aan het ontgroeien zijn, is zij bang dat haar inspiratiebron opdroogt en heeft ze besloten om voor de laatste keer de achterpagina te vullen. Op deze plaats willen we haar bedanken voor haar soms ontroerende en altijd toepasselijke schetsen, waarin ze steeds slaagde om een relatie te leggen met het thema. Op haar eigen verzoek zal 'de moeder van' anoniem blijven en slechts bekend zijn als de moeder van Pien en Mare.

Jaargang 26

De redactie is begonnen aan het invullen van de thema's voor de volgende jaargang.

- september: Lerende pubers (hersenenonderzoek, voorgezet onderwijs, achtste jaars in de bovenbouw)
- november: Kunstzinnige vorming en wereldoriëntatie (het kind als cultuurvernieuwer)
- januari: Zorg voor alle kinderen (diagnosticeren en etiketteren, interne begeleiding, hoogbegaafdheid)
- maart: Spel en beweging
- mei: Ontwikkelen jongens en meisjes zich anders? Wat betekent dat voor het leren en het onderwijs?

We zijn op zoek naar mensen die een artikel bij een van deze thema's willen schrijven. Maar ook wanneer u een artikel wilt schrijven over iets waar u of uw school trots op bent, bent u van harte welkom. Maar ook uw bijdrage in de vorm van cartoons, foto's of columns worden door ons erg gewaardeerd. Waar blijft 'de nieuwe moeder van, de juf van of de schoolleider van ...?'

Voor meer informatie of suggesties kunt u terecht bij Felix Meijer, 035 6280242 of 06 44 236283 of mailen naar menenkinderen@hetnet.nl.

Ouders

Nu 'de moeder van' stopt zijn ouders niet meer vertegenwoordigd in Mensenkinderen. De redactie is van mening dat het blad vooral gericht moet zijn op stamgroep- en schoolleiders. Vanuit de jenaplanvisie is het echter voor de handliggend dat ouders juist bij de school betrokken worden.

Het dagelijks bestuur van de NJPV heeft in overleg met Ouders & Coo een mogelijkheid gevonden om dat mogelijk te maken. In mei zal iedere jenaplanschool vijftig gratis exemplaren van het blad Ouders & Coo ontvangen. Hierin is een artikel opgenomen over de manier waarop jenaplanschool De Keerkring in Schagen ouders bij school betreft.

Wanneer veel ouders een abonnement nemen (4 nummers voor € 2,00 per jaar), dan zal het vanaf januari 2011 steeds met speciale aandacht voor het jenaplanonderwijs verschijnen.

MENSENKINDEREN

Op naar de 1250 abonnees

Is het al begin juni en ziet u het blad nu pas?

Neem een individueel abonnement voor € 35,00 per jaar of met minstens vijf collega's een individueel abonnement op hetzelfde adres voor € 32,00 per jaar

Geef u op bij het Jenaplanbureau Postbus 4089, 7200 BB Zutphen of via info@jenaplan.nl

De moeder van...

Ruimte

Zoals gebruikelijk probeer ik aan te sluiten bij het thema. Zo ook in mijn laatste bijdrage voor deze achterkant, waar ik als moeder van Pien en Mare de afgelopen jaren alle ruimte kreeg om mijn gedachten, vragen en ervaringen met u te delen.

Ruimte dus. Wie is er niet naar op zoek? Ruimte in je agenda, ruimte in je hoofd en als het even kan ook nog om het huis. Eerst maar even die agenda, die eufemistisch gezegd, vaak wel erg goed gevuld is. Ik weet dat het als moeder van... riskant is om het daar over te hebben. Je houdt van je werk, hecht aan economische zelfstandigheid en het benutten van capaciteiten, maar ook aan zorg in de vorm van tijd, aandacht en oprechte belangstelling voor de mensen en kinderen in je nabije omgeving. Voor je het weet word je weggezet in de categorie klagers die er toch zelf voor kiezen om werken en zorgen te combineren. Maar gelukkig hebben onze ministers het taboe doorbroken en mag het gezegd worden dat je ruimte nodig hebt voor je gezin. Niet alleen ruimte om rustig naast het bed van Pien te zitten, wanneer plots een hoge koorts opduikt. Maar ook ruimte om met Mare en Pien te genieten van een uitgebreide buitenlunch in een mooi lentezonnetje om vervolgens hun tuintje om te spitten, zodat het gekweekte zaaigoed goed zal gedijen. Pien bouwt van emmers en touwtjes intussen nog een attractie voor de lieveheersbeestjes die ook dit jaar weer in groten getale aanwezig zijn in de tuin. Wat mij betreft is er geen onderzoek nodig om vast te stellen dat naast ruimte bij de ouders, een buitenruimte waar je als kind zelf aan de slag kunt echt overal goed voor is.

Onze school, dat zeg ik al met een klein beetje weemoed, omdat ook onze Pien het grootste deel van de basisschooltijd alweer achter de rug heeft, is in het rijke bezit van een kinderboerderijtje. De geitjes, kippen en konijnen worden hier dagelijks vertroeteld en verzorgd door de kinderen. Verder is er een voetbalzandje (want van een veldje spreek je denk ik pas als er gras is) waar vrijwel altijd gevoetbald wordt, een grote zandbak met glijbaan, duikelstangen, een veelgebruikte basket aan de muur en sinds kort een waterspeelplaats. Als de waterpomp het doet heeft dat vanzelfsprekend een enorme aantrekkingskracht op de kinderen. Gecombineerd met veel zand en grote buizen is deze plek goed voor heel veel speelplezier. Toch speelt Pien er niet elke dag. Na een globale observatie van enkele weken denk ik te weten hoe het zit. De kans dat de keuze op de waterspeelplaats valt, hangt samen met de kleur en aanschafdatum van de kleding. Kort gezegd: hoe witter en nieuwer de kleding, hoe groter de kans dat de waterspeelplaats geselecteerd wordt als speelplek voor die dag.

En als Pien mijn ietwat teleurgestelde blik ziet als ik naar haar van oorsprong witte vestje kijk zegt ze: 'Mam, daar hebben we toch een wasmachine voor!' Dan moet ik toegeven dat ik dat tegen ze heb gezegd sinds hun kleutertijd. Nu nog wat ruimte zoeken voor de extra was.

